

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Analiza prawno porównawcza w kontekście propozycji
normatywnego rozszerzenia zakresu art. 78¹ k.c. poprzez
umożliwienie zachowania formy elektronicznej czynności prawnej
w przypadku złożenia oświadczenia woli w postaci elektronicznej
i opatrzenia go podpisem osobistym ze skutkiem równoważnym
z oświadczeniem woli złożonym w formie pisemnej

dr Maria Kaczorowska

Prawo prywatne

Warszawa 2022

Spis treści

Wprowadzenie	5
I. Podpis elektroniczny a forma czynności prawnych – uwagi ogólne	7
1. Pojęcie podpisu elektronicznego	7
2. Podpisy elektroniczne na gruncie rozporządzenia eIDAS	8
3. Równoważność form pisemnej i elektronicznej czynności prawnych w świetle art. 781 k.c.	12
4. Podpis osobisty jako zaawansowany podpis elektroniczny	14
II. Skutki prawne złożenia oświadczenia woli opatrzonego podpisem elektronicznym (ze szczególnym uwzględnieniem podpisu elektronicznego składanego za pomocą elektronicznego dowodu osobistego) w wybranych krajach Unii Europejskiej	17
1. Austria	18
2. Estonia	20
3. Francja	24
4. Niemcy	26
5. Włochy	28
III. Wnioski	33
Podsumowanie	36
Aneks	37
Akty normatywne	37
Orzecznictwo	38
Inne źródła	38
Strony internetowe	38
Bibliografia	40

Wprowadzenie

Rozwój nowoczesnych technologii i upowszechnienie środków komunikacji elektronicznej w obrocie rzutują na kształt obowiązujących rozwiązań normatywnych w dziedzinie formy czynności prawnych, czego przejawem jest usankcjonowanie w Kodeksie cywilnym¹ (dalej: k.c.) formy dokumentowej (art. 77² k.c.) i formy elektronicznej (art. 78¹ k.c.) jako odrębnych form szczególnych². Zmiany regulacji kodeksowej dotyczącej formy elektronicznej i podpisu elektronicznego związane były z włączeniem do polskiego porządku prawnego rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z 23 lipca 2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylającego dyrektywę 1999/93/WE³ (rozporządzenie eIDAS), jak również z uchwaleniem ustawy z 5 września 2016 r. o usługach zaufania oraz identyfikacji elektronicznej⁴ (nowa ustawa zastąpiła ustawę z 18 września 2001 r. o podpisie elektronicznym⁵)⁶. W aktualnym stanie prawnym, zgodnie z art. 78¹ § 1 k.c., do zachowania elektronicznej formy czynności prawnej wystarcza złożenie oświadczenia woli w postaci elektronicznej i opatrzenie go kwalifikowanym podpisem elektronicznym. Ustawodawca przesądził ponadto, że oświadczenie woli złożone w formie elektronicznej jest równoważne z oświadczeniem woli złożonym w formie pisemnej (art. 78¹ § 2 k.c.).

Istotne znaczenie z punktu widzenia regulacji formy czynności prawnych mają również przepisy ustawy z 6 grudnia 2018 r. o zmianie ustawy o dowodach osobistych oraz niektórych innych ustaw⁷ dotyczące podpisu osobistego, będącego zaawansowanym podpisem elektronicznym w rozumieniu rozporządzenia eIDAS. Na mocy nowelizacji wprowadzono

¹ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 z późn. zm.).

² Zmiany te zostały wprowadzone ustawą z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1311).

³ Dz. Urz. UE L 257 z 28 sierpnia 2014 r., s. 73–114.

⁴ Tekst jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1797.

⁵ Tekst jedn. Dz. U. z 2013 r. poz. 262 z późn. zm.

⁶ Z. Radwański, Z. Kuniewicz, [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 2: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2019, s. 185. Zob. też m.in. D. Szostek, *Nowelizacja formy czynności prawnej w prawie cywilnym*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2017, nr 2, s. 47–60; K. Górka, *Forma czynności prawnych po nowelizacji Kodeksu cywilnego*, „Wrocławskie Studia Sądowe” 2016, nr specjalny, s. 42 i n.; J. Gołaczyński, *Wpływ rozporządzenia eIDAS na polskie prawo prywatne. Wybrane zagadnienia*, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, D. Szostek (red.), *Media elektroniczne. Współczesne problemy prawne*, Warszawa 2016, s. 5 i n.; A.K. Kruszwski, *Nowelizacja przepisów o formie czynności prawnych*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 2, s. 67–73; W.J. Kocot, *Dalsza modernizacja kodeksowej regulacji formy pisemnej czynności prawnej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2016, nr 10, s. 5–16; J. Adamczyk, *Nowe formy szczególne czynności prawnych w Kodeksie cywilnym – dokumentowa oraz elektroniczna – a obowiązywanie rozporządzenia eIDAS*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2017, nr 4, s. 18 i n.; M. Siemaszkiewicz, *Rozporządzenie eIDAS – nowe ramy prawne w zakresie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w Unii Europejskiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” No 3744, „Przegląd Prawa i Administracji” CVII, Wrocław 2016, s. 219 i n.

⁷ Dz. U. z 2019 r. poz. 60 z późn. zm.

możliwość złożenia podpisu osobistego ze skutkiem równoważnym ze złożeniem podpisu własnoręcznego. Jak wynika z art. 12d ustawy z 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych⁸ (dalej: u.d.o.), opatrzenie danych podpisem osobistym wywołuje w stosunku do podmiotu publicznego skutek prawny równoważny podpisowi własnoręcznemu (ust. 1). Skutek, o którym mowa w ust. 1, wywołuje opatrzenie danych podpisem osobistym w stosunku do podmiotu innego niż podmiot publiczny, jeżeli obie strony wyrażą na to zgodę (ust. 2).

W Ministerstwie Sprawiedliwości są obecnie prowadzone prace koncepcyjne mające na celu ocenę zasadności modyfikacji normatywnego ujęcia formy elektronicznej czynności prawnych poprzez umożliwienie jej zachowania w przypadku złożenia oświadczenia woli w postaci elektronicznej i opatrzenia go nie tylko kwalifikowanym podpisem elektronicznym, ale także zaawansowanym podpisem elektronicznym w postaci podpisu osobistego ze skutkiem równoważnym z oświadczeniem woli złożonym w formie pisemnej. Elementem podjętych prac jest przeprowadzenie badań prawnoporównawczych obejmujących stosowane w wybranych krajach Unii Europejskiej unormowania dotyczące skutków prawnych złożenia w obrocie cywilnoprawnym oświadczeń woli w postaci elektronicznej opatrzonych podpisami, które spełniają kryteria zaawansowanego podpisu elektronicznego w rozumieniu rozporządzenia eIDAS.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest analiza możliwości rozszerzenia zakresu regulacji elektronicznej formy czynności prawnej i zrównania skutków prawnych złożenia oświadczeń woli opatrzonych kwalifikowanym podpisem elektronicznym i podpisem osobistym. Podejmowane rozważania zostały osadzone w kontekście prawnoporównawczym. Opracowanie składa się z trzech części. Część pierwsza poświęcona jest ogólnej charakterystyce istniejącej regulacji form czynności prawnych i podpisów elektronicznych w prawie polskim, ze szczególnym uwzględnieniem zasady równoważności form elektronicznej i pisemnej, a także podstaw prawnych posługiwania się podpisem osobistym. W części drugiej przedstawiono przykłady zagranicznych rozwiązań prawnych odnoszących się do skuteczności różnych rodzajów podpisów elektronicznych w obrocie cywilnoprawnym. Unormowania obowiązujące w wybranych systemach prawnych państw członkowskich Unii Europejskiej zostały poddane analizie przede wszystkim w aspekcie dopuszczalności dochowania wymogów formy pisemnej czynności prawnej w przypadku posłużenia się przy składaniu oświadczenia woli zaawansowanym podpisem elektronicznym, jak również prawnej kwalifikacji podpisów elektronicznych o cechach odpowiadających definicji podpisu osobistego przyjętej w ustawie o dowodach osobistych, czyli składanych za pomocą dowodu osobistego. W części trzeciej opracowania sformułowano wnioski i uwagi *de lege ferenda*.

---

⁸ Tekst jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 671.

I. Podpis elektroniczny a forma czynności prawnych – uwagi ogólne

1. Pojęcie podpisu elektronicznego

Zgodnie z definicją przyjętą w literaturze przedmiotu podpis oznacza każdy sposób jednoznacznego wskazania osoby składającej oświadczenie określonej treści lub potwierdzającej za jego pomocą zaistnienie określonego stanu rzeczy. Podpis może być wytwarzany i potwierdzany dowolną techniką i metodą, ujawniany i udostępniany w dowolnej formie i postaci oraz nanoszony i utrwalany na dowolnym tworzywie i nośniku⁹. Powiązanie oświadczenia z osobą składającą je może być faktyczne (fizyczne) bądź logiczne (formalne), w tym m.in.:

- manualne – wywołane przez osobiste naniesienie odpowiednich znaków graficznych,
- biometryczne – spowodowane za pomocą zdigitalizowanych cech fizjonomicznych lub fizjologicznych,
- cyfrowe – osiągnięte dzięki użyciu osobistych kodów (numerów) identyfikacyjnych,
- kryptograficzne – oparte na znajomości tajnego klucza kryptograficznego.

W zależności od rodzaju nośnika wykorzystywanego do utrwalania podpisywanych dokumentów oraz zastosowanej techniki zapisu danych wyróżnia się dwa rodzaje podpisów:

- podpis własnoręczny, będący językowym znakiem graficznym, na który składa się co najmniej nazwisko osoby podpisującej się, charakterystyczny dla niej, nanoszony przez nią własnoręcznie pod sygnowaną treścią;
- podpis elektroniczny – jako cyfrowy kod obejmujący ciąg bitów pochodzących od osoby podpisującej się, powiązany z innym ciągiem bitów, składających się na podpisywany dokument.

Podpis własnoręczny służy uwierzytelnieniu dokumentów tradycyjnych (zarówno sporządzonych własnoręcznie, jak i wydrukowanych), z kolei podpis elektroniczny uwierzytelnia dokumenty elektroniczne (sporządzone elektronicznie i zdigitalizowane)¹⁰.

Za podpis elektroniczny uznawana jest każda metoda, technika i procedura elektronicznego uwierzytelniania osób fizycznych działających w środowisku elektronicznym oraz autentykacji wytwarzanych lub akceptowanych przez te osoby dokumentów elektronicznych. Podpisem elektronicznym jest zasadniczo podpis cyfrowy, stanowiący ciąg bitów

⁹J. Janowski, *Podpis elektroniczny w obrocie prawnym*, Warszawa 2007, s. 25. Zob. też A.K. Bieliński, *Charakter podpisu w polskim prawie cywilnym materialnym i procesowym*, Warszawa 2007, s. 5 i n.

¹⁰J. Janowski, *Podpis...*, s. 32 i n. Zob. też m.in. Ł. Neuman, M. Świerczyński, *Podpis elektroniczny – prawne i techniczne objaśnienie pojęć*, „Monitor Prawniczy” 2001, nr 11, s. 589 i n.; S. Kotecka-Kral, *Informatyzacja usług publicznych – założenia konstrukcyjne*, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński (red.), *Prawo nowych technologii*, Warszawa 2021, s. 26 i n.

(w jakikolwiek sposób powiązany z innym ciągiem bitów), składających się na podpisywany dokument, pozwalający na identyfikację tego, kto go złożył, oraz zabezpieczenie autentyczności opatrzonego nim dokumentu. Podpis cyfrowy oznacza niepowtarzalne dane w postaci elektronicznej, umożliwiające z różną pewnością identyfikację osoby wytwarzającej je w systemie informatycznym lub wprowadzającej je do takiego systemu w celu ochrony zawartości sygnowanych nim dokumentów¹¹.

Do podstawowych funkcji podpisów elektronicznych należą weryfikacja tożsamości lub identyfikacja stron biorących udział w komunikacji elektronicznej, którą cechuje anonimowość osób kontaktujących się wirtualnie. Ze względu na bezpieczeństwo obrotu elektronicznego i ochronę zaufania każda ze stron powinna mieć pewność co do tożsamości kontrahenta oraz bezpieczeństwa danych przesyłanych drogą elektroniczną. Weryfikację tożsamości stron lub ich identyfikację oraz zapewnienie integralności i poufności przesyłanych danych elektronicznych umożliwia zastosowanie niektórych technologii używanych do tworzenia podpisów elektronicznych. Wyróżniane w piśmiennictwie cztery poziomy zabezpieczenia transakcji elektronicznych odnoszą się do:

- 1) najprostszego sposobu elektronicznego sygnowania przez naciśnięcie ikony: „Wyrażam zgodę” lub „Akceptuję” (poziom pierwszy);
- 2) posługiwania się przez kontraktujące strony znanymi im hasłami i kodami (np. numer PIN), za pomocą których składają podpisy elektroniczne (poziom drugi);
- 3) cech biometrycznych, których strony mogą używać do podpisywania dokumentów elektronicznych (np. rozpoznanie głosu, odcisków palców, twarzy, skanowanie tęczówki oka, własnoręczny podpis na tablecie) (poziom trzeci);
- 4) podpisu cyfrowego, łączącego identyfikację osób z zabezpieczeniem integralności podpisywanego elektronicznie dokumentu (poziom czwarty – najwyższy poziom bezpieczeństwa)¹².

2. Podpisy elektroniczne na gruncie rozporządzenia eIDAS

Głównym założeniem rozporządzenia eIDAS było ujednolicenie i opracowanie wspólnych procedur identyfikacji elektronicznej oraz usług zaufania służących ułatwieniu i zabezpie-

---

¹¹J. Janowski, *Podpis...*, s. 37.

¹²M. Marucha-Jaworska, *Podpisy elektroniczne, biometria, identyfikacja elektroniczna. Elektroniczny obrót prawny w społeczeństwie cyfrowym*, Warszawa 2015, s. 31 i n. Zob. też M. Maciejewska-Szałas, *Forma pisemna i elektroniczna czynności prawnych. Studium prawnoporównawcze*, Warszawa 2014, s. 1 i n.

czeniu transakcji elektronicznych¹³. W rozporządzeniu określone zostały warunki uznawania przez państwa członkowskie Unii Europejskiej środków identyfikacji elektronicznej osób fizycznych i prawnych, objętych notyfikowanym systemem identyfikacji elektronicznej innego państwa członkowskiego oraz przepisy dotyczące usług zaufania, w szczególności transakcji elektronicznych, a także ustanowiono ramy prawne dla podpisów elektronicznych, pieczęci elektronicznych, elektronicznych znaczników czasu, dokumentów elektronicznych, usług rejestrowanego doręczenia elektronicznego i usług certyfikacyjnych uwierzytelniania witryn internetowych (art. 1 rozporządzenia eIDAS). Implikacje wprowadzenia na poziomie UE jednolitych norm prawnych w dziedzinie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania można rozpatrywać na dwóch płaszczyznach – transgranicznej i krajowej. Transgraniczny aspekt oddziaływania rozporządzenia eIDAS odnosi się do akceptowalności i dopuszczalności posługiwania się uregulowanymi w nim rozwiązaniami technologicznymi pochodzącymi z innych państw członkowskich UE we wszystkich innych państwach członkowskich. W wymiarze krajowym wpływ rozporządzenia eIDAS sprowadza się do przypisania określonym rozwiązaniom technologicznym konkretnych skutków prawnych, przy czym są one objęte przepisami rozporządzenia jedynie w ograniczonym zakresie. Pozostałe kwestie odnoszące się do mocy prawnej narzędzi służących identyfikacji elektronicznej podlegają regulacjom poszczególnych państw członkowskich¹⁴. W art. 2 ust. 3 rozporządzenia eIDAS zastrzeżono, że nie ma ono wpływu na prawo krajowe ani unijne związane z zawieraniem i ważnością umów lub innych zobowiązań prawnych lub proceduralnych, dotyczące ich formy. Instrumenty wprowadzone na mocy rozporządzenia eIDAS nie wypierają zatem żadnych dotychczas stosowanych rozwiązań prawnych, jak również nie stanowią zasadniczo ich ekwiwalentu, jednocześnie jednak ekwiwalentność taka może zostać przewidziana w innych przepisach, zwłaszcza prawa krajowego¹⁵.

Wyróżnione w art. 3 pkt 10–12 rozporządzenia eIDAS rodzaje podpisów elektronicznych obejmują: podpis elektroniczny, zaawansowany podpis elektroniczny i kwalifikowany podpis elektroniczny. Podpisy elektroniczne mogą być składane wyłącznie przez podpisującego, będącego osobą fizyczną (art. 3 pkt 9 rozporządzenia eIDAS)¹⁶.

Podpis elektroniczny – określany mianem zwykłego podpisu elektronicznego – oznacza dane w postaci elektronicznej, które są dołączone lub logicznie powiązane z innymi dany-

¹³ M. Marucha-Jaworska, *Rozporządzenie eIDAS. Zagadnienia prawne i techniczne*, Warszawa 2017, s. 45. Zob. też m.in. W. Cyrul, *Identyfikacja podmiotów prawnych w obrocie cyfrowym w prawie europejskim*, [w:] W. Cyrul i in., *Identyfikacja podmiotów prawnych w obrocie cyfrowym*, Warszawa 2019, s. 175 i n.

¹⁴ Ł. Goździaszek, *Krajowe i transgraniczne skutki rozporządzenia eIDAS*, <http://prawo-internetu.pl/krajowe-i-transgraniczne-skutki-rozporzadzenia-eidas/> (dostęp: 29 maja 2022 r.). Zob. też L. Determann, *Electronic Form over Substance: eSignature Laws Need Upgrades*, „Hastings Law Journal” 2021, t. 72, nr 5, s. 1418.

¹⁵ Ł. Goździaszek, *Identyfikacja elektroniczna i usługi zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym Unii Europejskiej. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis, komentarz do art. 2 rozporządzenia eIDAS, nb 6.

¹⁶ M. Marucha-Jaworska, *Rozporządzenie...*, s. 120.

mi w postaci elektronicznej, i które użyte są przez podpisującego jako podpis (art. 3 pkt 10 rozporządzenia eIDAS).

Przez pojęcie zaawansowanego podpisu elektronicznego zgodnie z art. 3 pkt 11 w zw. z art. 26 rozporządzenia eIDAS należy rozumieć podpis elektroniczny, który spełnia następujące wymogi:

- a) jest unikalnie przyporządkowany podpisującemu;
- b) umożliwia ustalenie tożsamości podpisującego;
- c) jest składany przy użyciu danych służących do składania podpisu elektronicznego, których podpisujący może, z dużą dozą pewności, użyć pod wyłączną swoją kontrolą; oraz
- d) jest powiązany z danymi podpisanymi w taki sposób, że każda późniejsza zmiana danych jest rozpoznawalna.

Jak podkreślono w motywie 50 preambuły rozporządzenia eIDAS, ponieważ właściwe organy w państwach członkowskich używają obecnie różnych formatów zaawansowanych podpisów elektronicznych do elektronicznego podpisywania swoich dokumentów, państwa członkowskie powinny zapewnić możliwość obsługi pod względem technicznym co najmniej kilku formatów zaawansowanego podpisu elektronicznego przy odbiorze dokumentów podpisanych elektronicznie. Zaawansowany podpis elektroniczny jest wystarczający z punktu widzenia poziomu bezpieczeństwa w relacjach usługodawca – usługobiorca. Cechą tego rodzaju podpisu jest ponadto nieznaczny stopień skomplikowania w praktycznym zastosowaniu dla podpisującego, jak również dla weryfikującego podpis. Dostawcą takiej usługi zaufania jest zazwyczaj usługodawca, czyli podmiot, który określił poziom bezpieczeństwa związany z zaawansowanym podpisem elektronicznym jako wystarczający, lub dostawca usług zaufania. Certyfikat używany do składania zaawansowanego podpisu elektronicznego może być przechowywany na kartach kryptograficznych, używa się także haseł jednorazowych, które są przesyłane SMSem przez system na numer telefonu komórkowego¹⁷. Zaawansowany podpis elektroniczny może być wykorzystywany zarówno w kontaktach z podmiotami publicznymi, jak i w sektorze niepublicznym, zwiększając zaufanie stron stosunków prawnych co do tożsamości osób komunikujących się drogą elektroniczną¹⁸.

Skuteczność prawna zaawansowanego podpisu elektronicznego nie wynika wprost z rozporządzenia eIDAS. Skutki prawne złożenia tego rodzaju podpisu mogą być określone w prawie unijnym lub krajowym. Należy zwrócić uwagę, że zaawansowany podpis elektroniczny nie wywołuje skutku transgranicznego. Zaawansowany podpis elektroniczny wydany w jednym państwie członkowskim nie musi być uznawany za zaawansowany podpis elektroniczny we wszystkich pozostałych państwach członkowskich¹⁹.

¹⁷ M. Marucha-Jaworska, *Rozporządzenie...*, s. 122–123.

¹⁸ Ł. Goździaszek, *Identyfikacja...*, komentarz do art. 26 rozporządzenia eIDAS, nb 5.

¹⁹ Ł. Goździaszek, *Identyfikacja...*, komentarz do art. 26 rozporządzenia eIDAS, nb 5, 7.

Kwalifikowany podpis elektroniczny został zdefiniowany w art. 3 pkt 12 rozporządzenia eIDAS jako zaawansowany podpis elektroniczny, który jest składany za pomocą kwalifikowanego urządzenia do składania podpisu elektronicznego i który opiera się na kwalifikowanym certyfikacie podpisu elektronicznego. W myśl art. 25 ust. 2 rozporządzenia eIDAS kwalifikowany podpis elektroniczny ma skutek prawny równoważny podpisowi własnoręcznemu. Ponadto na podstawie art. 25 ust. 3 rozporządzenia eIDAS kwalifikowany podpis elektroniczny oparty na kwalifikowanym certyfikacie wydanym w jednym państwie członkowskim jest uznawany za kwalifikowany podpis elektroniczny we wszystkich pozostałych państwach członkowskich.

Zgodnie z zasadą niedyskryminacji podpisów elektronicznych, wyrażoną w motywie 49 rozporządzenia eIDAS, nie należy kwestionować skutku prawnego podpisu elektronicznego z tego powodu, że podpis ten ma postać elektroniczną lub że nie spełnia wszystkich wymogów kwalifikowanego podpisu elektronicznego. Jednakże to w prawie krajowym należy zdefiniować skutek prawny podpisów elektronicznych, z wyjątkiem wymogów przewidzianych w rozporządzeniu eIDAS, zgodnie z którymi kwalifikowany podpis elektroniczny powinien mieć skutek prawny równoważny podpisowi własnoręcznemu. Zakaz odmowy skuteczności podpisowi elektronicznemu jedynie ze względu na jego postać elektroniczną lub brak spełnienia wszystkich wymogów kwalifikowanego podpisu elektronicznego wynika także z art. 25 ust. 1 rozporządzenia eIDAS²⁰.

Na tle sformułowania motywu 49 preambuły oraz art. 25 ust. 2 rozporządzenia eIDAS²¹, statuujących zasadę równoważności kwalifikowanego podpisu elektronicznego z podpisem własnoręcznym, uznaje się za dopuszczalne faktyczne zrównanie z podpisem własnoręcznym innych rodzajów podpisu elektronicznego (przepisy rozporządzenia nie wykluczają bowiem takiej możliwości). Równoważność skutków prawnych podpisu własnoręcznego i podpisu elektronicznego niebędącego podpisem kwalifikowanym może zostać przewidziana w przepisach prawa, w tym prawa krajowego, a także wynikać z okoliczności dopuszczenia posługiwania się podpisem elektronicznym innym niż kwalifikowany jako alternatywy dla posługiwania się dokumentem w postaci papierowej, opatrzonym podpisem własnoręcznym²².

²⁰ Zgodnie z art. 25 ust. 1 rozporządzenia eIDAS podpisowi elektronicznemu nie można odmówić skutku prawnego ani dopuszczalności jako dowodu w postępowaniu sądowym wyłącznie z tego powodu, że podpis ten ma postać elektroniczną lub że nie spełnia wymogów dla kwalifikowanych podpisów elektronicznych. Szerzej zob. Ł. Goździaszek, *Identyfikacja...*, komentarz do art. 25 rozporządzenia eIDAS, nb 4; M. Marucha-Jaworska, *Rozporządzenie...*, s. 50 i n.

²¹ Zgodnie z art. 25 ust. 2 rozporządzenia eIDAS kwalifikowany podpis elektroniczny ma skutek prawny równoważny podpisowi własnoręcznemu.

²² Ł. Goździaszek, *Identyfikacja...*, komentarz do art. 25 rozporządzenia eIDAS, nb 7.

3. Równoważność form pisemnej i elektronicznej czynności prawnych w świetle art. 781 k.c.

Jedną z fundamentalnych reguł polskiego prawa cywilnego jest zasada swobody formy oświadczeń woli, której wyraz stanowi ustawowa definicja oświadczenia woli zawarta w Kodeksie cywilnym. Zgodnie z art. 60 k.c. „z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej (oświadczenie woli)”. Wyjątki od powyższej reguły ogólnej polegają przede wszystkim na tym, że odnośnie do wyróżnionych w ustawie rodzajów czynności prawnych przewidziane zostały określone formy szczególne dla wyrażenia treści oświadczenia woli. Ponadto same strony mogą zastrzec formę szczególną dla dokonania czynności prawnej (art. 76 k.c.). Niedopełnienie wymogów dotyczących formy wiąże się ze swoistą sankcją w postaci nieważności czynności prawnej lub utrudnień dowodowych²³.

Kryterium sposobu złożenia oświadczenia woli stanowi podstawę wyróżnienia następujących rodzajów szczególnych form czynności prawnych: forma dokumentowa, zwykła forma pisemna, kwalifikowana forma pisemna i forma elektroniczna²⁴. Najczęściej wykorzystywaną podstawową formę szczególną stanowi tradycyjnie zwykła forma pisemna²⁵. Zgodnie z art. 78 § 1 k.c. „do zachowania pisemnej formy czynności prawnej wystarcza złożenie własnoręcznego podpisu na dokumencie obejmującym treść oświadczenia woli. Do zawarcia umowy wystarcza wymiana dokumentów obejmujących treść oświadczeń woli, z których każdy jest podpisany przez jedną ze stron, lub dokumentów, z których każdy obejmuje treść oświadczenia woli jednej ze stron i jest przez nią podpisany”. W przypadku kwalifikowanej formy pisemnej poza złożeniem własnoręcznego podpisu na dokumencie obejmującym treść oświadczenia woli konieczne jest spełnienie dodatkowych wymogów. Wyróżnia się następujące typy kwalifikowanych form czynności prawnych: formę pisemną

²³ Z. Radwański, Z. Kuniewicz, [w:] *System...*, s. 174 i n. Zob. też m.in. K. Górską, *Zachowanie zwykłej formy pisemnej czynności prawnych*, Warszawa 2007, s. 20 i n.; M. Grochowski, *Wymogi formalne w umowach konsumenckich*, Warszawa 2018, s. 111; M. Niedośpiał, *Swoboda czynności prawnych*, Bielsko-Biała 2004, s. 26 i n. Szerzej na temat oświadczenia woli w postaci elektronicznej zob. m.in. A. Porwisch, *Elektroniczne oświadczenie woli w świetle projektowanych zmian kodeksu cywilnego*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2014, nr 14, t. 2, s. 281–297; Ł. Dyląg, *Elektroniczna forma oświadczenia woli*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2010, nr 1, s. 19–24; E. Wyrozumską, *Elektroniczne oświadczenie woli w ustawie o podpisie elektronicznym i po nowelizacji kodeksu cywilnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2003, nr 8, s. 45–51; Z. Radwański, *Elektroniczna forma czynności prawnej*, „Monitor Prawniczy” 2001, nr 22, s. 1110–1111. Por. F. Zoll, *Dział V. Forma oświadczenia*, [w:] P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Projekt Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przyjęty w 2015 r. z komentarzem członków Zespołu Problemowego KKPC*, Warszawa 2017, s. 126 i n.

²⁴ Z. Radwański, Z. Kuniewicz, [w:] *System...*, s. 176 i n.

²⁵ S. Czepita, Z. Kuniewicz, [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 2: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2019, s. 188, 196 i n. Szerzej zob. m.in. K. Górską, *Zachowanie...*, s. 51 i n.; J. Kaspryszyn, *Podpis własnoręczny jako element zwykłej formy pisemnej czynności prawnych*, Warszawa 2007, s. 30 i n.

z urzędowym poświadczeniem daty, formę pisemną z urzędowym poświadczeniem podpisu i formę aktu notarialnego²⁶.

Wprowadzenie do polskiego systemu prawnego formy dokumentowej podyktowane było koniecznością stworzenia ustawowych ram obrotu prawnego odbywającego się za pomocą środków masowej komunikacji społecznej, przede wszystkim poczty elektronicznej i telefonii komórkowej. Forma ta z jednej strony wykazuje niższy stopień sformalizowania niż zwykła forma pisemna, a z drugiej strony jest dostosowana do powszechnej współcześnie praktyki dokonywania czynności prawnych, zakładającej pewien sposób ich utrwalenia czy udokumentowania²⁷. W myśl art. 77² k.c. do zachowania dokumentowej formy czynności prawnej wystarcza złożenie oświadczenia woli w postaci dokumentu, w sposób umożliwiający ustalenie osoby składającej oświadczenie.

Podobnie jak rozporządzenie eIDAS polski Kodeks cywilny wiąże doniosłe skutki prawne ze złożeniem oświadczenia woli w postaci elektronicznej opatrzonego kwalifikowanym podpisem elektronicznym. Posłużenie się kwalifikowanym podpisem elektronicznym jest *de lege lata* warunkiem koniecznym zachowania formy elektronicznej²⁸. Jak wynika z art. 78¹ § 1 k.c., do zachowania elektronicznej formy czynności prawnej wystarcza złożenie oświadczenia woli w postaci elektronicznej i opatrzenie go kwalifikowanym podpisem elektronicznym.

Kluczowe znaczenie z punktu widzenia podejmowanych rozważań ma art. 78¹ § 2 k.c., zgodnie z którym oświadczenie woli złożone w formie elektronicznej jest równoważne z oświadczeniem woli złożonym w formie pisemnej. Statuowana w przytoczonym przepisie zasada równoważności oznacza, że w każdym przypadku, w którym przewidziany jest wymóg formy pisemnej, może on być spełniony przez dokonanie czynności prawnej w formie elektronicznej. Oświadczenie woli czyniące zadość wymogom określonym w art. 78¹ § 1 k.c. jest równoważne wymogowi dochowania formy pisemnej, ze wszystkimi tego skutkami²⁹. Redakcja art. 78¹ § 2 k.c. przesądza, że forma elektroniczna stanowi odrębną formę szczególną

²⁶ Z. Radwański, Z. Kuniewicz, [w:] *System...*, s. 220 i n.

²⁷ S. Czepita, Z. Kuniewicz, [w:] *System...*, s. 188 i n.

²⁸ Zob. m.in. Z. Radwański, Z. Kuniewicz, S. Słotwiński, [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 2: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2019, s. 241; R. Strugała, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021, Legalis, komentarz do art. 78¹ k.c., nb 2; K. Gajek, *Oświadczenie woli w komunikacji elektronicznej*, Warszawa 2020, s. 148 i n.; M. Węgierski, *Charakterystyka prawna umów zawieranych drogą elektroniczną*, Warszawa 2020, s. 53 i n. Zob. też B. Sudnik-Hryniewicz, *Elektroniczna forma czynności prawnych*, Wrocław 2012, *passim*; J. Gołaczyński, *Umowy elektroniczne – próba definicji*, [w:] J. Gołaczyński (red.), *Prawo umów elektronicznych*, Kraków 2006, s. 11–24; J. Gołaczyński, *Elektroniczna forma czynności prawnych*, „E-Biuletyn” 2003, nr 1, s. 1–6; J. Jacyszyn, *Elektroniczne czynności prawne*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1999, nr 7, s. 29–36.

²⁹ Zob. m.in. K. Górską, *Forma...*, s. 53–54; M. Załucki, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2020, Legalis, komentarz do art. 78¹ k.c., nb 3.

dokonania czynności prawnej, chociaż równorzędną formie pisemnej, nie zaś jedynie postać (podtyp) formy pisemnej³⁰. W świetle takiego rozumienia art. 78¹ k.c. należy stwierdzić, że na tle aktualnego stanu prawnego podpis elektroniczny niemający szczególnych cech kwalifikowanego podpisu elektronicznego nie jest wprawdzie pozbawiony doniosłości prawnej, w tym dowodowej, jednak nie może być uznany za ekwiwalent formy pisemnej³¹.

Zwraca się uwagę, że forma elektroniczna o cechach określonych w art. 78¹ § 1 k.c. jest równoważna zwykłej formie pisemnej, nie ma natomiast podstawy prawnej do przypisywania tej formie elektronicznej waloru prawnego przyznawanego kwalifikowanym formom pisemnym. Dotyczy to zwłaszcza formy aktu notarialnego, formy podpisu notarialnego uwierzytelnionego, a także innych form szczególnych przewidzianych dla dokonania określonych czynności prawnych, jak w przypadku weksli, czeków, zawierania małżeństw, sporządzania testamentów³².

Zgodnie ze stanowiskiem prezentowanym w literaturze przedmiotu elektroniczna forma czynności prawnej może być wykorzystana do zastąpienia zwykłej formy pisemnej zarówno w przypadku, gdy wymóg zachowania tej formy wynika z przepisu ustawy, jak i w przypadku, gdy wymóg taki został ustanowiony przez strony czynności prawnej (*pactum de forma*)³³.

4. Podpis osobisty jako zaawansowany podpis elektroniczny

Uregulowanie w ustawie o dowodach osobistych instytucji nowego dowodu osobistego (dowodu osobistego z warstwą elektroniczną, elektronicznego dowodu osobistego) miało na celu zapewnienie każdemu obywatelowi możliwości korzystania z bezpiecznego narzędzia komunikacji elektronicznej z administracją publiczną, służbą zdrowia oraz podmiotami komercyjnymi. Elektroniczny dowód osobisty pozwala na potwierdzenie w sposób jednoznaczny i niezaprzeczalny tożsamości obywatela, a także służy do uwierzytelnienia w e-usługach administracji publicznej oraz do podpisywania dokumentów elektronicznych. Dane zawarte w warstwie elektronicznej dowodu osobistego wraz z danymi znanymi wyłącznie jego posiadaczowi umożliwiają uwierzytelnienie go w systemach teleinformatycznych, w ramach których świadczone są usługi online, jak również opatrywanie dokumentów elektronicznych podpisem osobistym. Zgodnie z założeniami ustawodawcy upowszechnienie profilu osobi-

³⁰ Zob. m.in. Z. Radwański, Z. Kuniewicz, S. Słotwiński, [w:] *System...*, s. 242–243; R. Strugała, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks...*, komentarz do art. 78¹ k.c., nb 1; P. Sobolewski, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021, Legalis, komentarz do art. 78¹ k.c., tezy 1–2. Zob. też M. Maciejewska-Szałas, *Forma...*, s. 328 i n.

³¹ Z. Radwański, Z. Kuniewicz, S. Słotwiński, [w:] *System...*, s. 241.

³² Z. Radwański, Z. Kuniewicz, S. Słotwiński, [w:] *System...*, s. 242–243.

³³ M. Załucki, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks...*, komentarz do art. 78¹ k.c., nb 3; P. Sobolewski, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks...*, komentarz do art. 78¹ k.c., teza 3. Por. R. Strugała, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks...*, komentarz do art. 78¹ k.c., nb 1.

stego, zapewniającego identyfikację i uwierzytelnianie w systemach teleinformatycznych, oraz podpisu osobistego, wykorzystywanego do podpisywania elektronicznych oświadczeń woli, miało przyczynić się do usprawnienia procesów w organach administracji publicznej, poprawy obsługi obywatela i podniesienia poziomu bezpieczeństwa³⁴.

W myśl art. 10a u.d.o. dowód osobisty posiada warstwę graficzną i warstwę elektroniczną (ust. 1). Wiarygodność danych zawartych w warstwie graficznej dowodu osobistego można potwierdzić przez porównanie tych danych z danymi zawartymi w warstwie elektronicznej (ust. 2). Dowód osobisty umożliwia jego posiadaczowi:

- 1) uwierzytelnianie w usługach online za pomocą profilu osobistego;
- 2) składanie podpisu osobistego;
- 3) potwierdzanie obecności w określonym czasie i miejscu (ust. 3).

Dowód osobisty spełnia wymogi dla kwalifikowanego urządzenia do składania podpisu elektronicznego określone w załączniku II do rozporządzenia eIDAS (ust. 4).

Podpis osobisty został zdefiniowany w art. 2 ust. 1 pkt 9 u.d.o. jako zaawansowany podpis elektroniczny w rozumieniu art. 3 pkt 11 rozporządzenia eIDAS, weryfikowany za pomocą certyfikatu podpisu osobistego. Certyfikat podpisu osobistego stanowi poświadczenie elektroniczne, które przyporządkowuje dane służące do walidacji podpisu osobistego do posiadacza dowodu osobistego, potwierdzające dane tego posiadacza (art. 2 ust. 1 pkt 2 u.d.o.). Zgodnie z art. 12a ust. 1 pkt 3 u.d.o. warstwa elektroniczna dowodu osobistego zawiera certyfikat podpisu osobistego wraz z danymi do składania podpisu. Ponadto elementem warstwy elektronicznej jest przestrzeń umożliwiająca zamieszczenie kwalifikowanego certyfikatu podpisu elektronicznego zgodnego z art. 28 rozporządzenia eIDAS³⁵. Zakres danych warstwy elektronicznej pokrywa się z zakresem warstwy graficznej, z wyłączeniem numeru CAN, zapewniającego nawiązanie bezpiecznego połączenia pomiędzy warstwą elektroniczną dowodu osobistego a urządzeniem lub systemem teleinformatycznym, za pośrednictwem czytnika kart³⁶. Mechanizm zakładający korzystanie z infrastruktury w postaci czytnika kart i wpisanie kodu znanego wyłącznie posiadaczowi dowodu w celu złożenia podpisu osobistego jest zbliżony do sposobu dokonywania płatności kartą bankomatową³⁷. W 2020 r. została udostępniona aplikacja mobilna eDO App, zastępująca czytnik kart. Dowodem z ak-

³⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o dowodach osobistych oraz niektórych innych ustaw, Sejm VIII kadencji, druk nr 2789, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/73C6BAC5F364F44CC-12582DA003C6733/%24File/2789-uzas.docx> (dostęp: 30 maja 2022 r.), s. 1–2.

³⁵ M. Kępa, J. Podgórska-Rykała, [w:] M. Kępa, G. Krawiec, A. Nodźak, J. Podgórska-Rykała, *Ustawa o dowodach osobistych. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 7–8; A. Kruszewski, *Nowe dowody osobiste a forma oświadczeń woli*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2020, nr 11, s. 48; S. Kotecka-Kral, *Informatyzacja...*, s. 29.

³⁶ Ponadto uwzględnienie obligatoryjnej cechy biometrycznej w postaci wizerunku twarzy, stanowiącej powtórzenie elektronicznej funkcjonalności paszportu biometrycznego, zgodnie z zaleceniami ICAO DOC9303 dla dokumentów typu TD1 MRTD, umożliwia elektroniczne odczytanie zakresu informacyjnego tych samych danych co uwidocznione w warstwie wizualnej dokumentu. Przedmiotowa funkcjonalność pozwala na automatyzację procesu przejścia posiadacza dokumentu przez kontrolę graniczną. Zob. uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o dowodach osobistych..., s. 7.

³⁷ A. Kruszewski, *Nowe...*, s. 48.

tywną warstwą elektroniczną można posługiwać się, używając smartfonu z modułem NFC (*Near Field Communication*)³⁸.

Podpis osobisty może być „zapisany” tylko w dowodzie osobistym. Usługa podpisu osobistego jest zatem udostępniana posiadaczowi przez państwo w ramach kompetencji organów władzy publicznej realizujących zadania związane z wydawaniem dowodów osobistych³⁹. Wyposażenie dowodu osobistego w podpis osobisty ma charakter opcjonalny – zależy od woli przyszłego posiadacza, deklarowanej we wniosku o wydanie dowodu osobistego (art. 12a ust. 3 u.d.o.)⁴⁰.

Korzystając z wynikającej z przepisów rozporządzenia eIDAS możliwości zrównania z podpisem własnoręcznym innych rodzajów podpisu elektronicznego, w tym zaawansowanego podpisu elektronicznego, ustawodawca polski postanowił w art. 12d ust. 1 u.d.o., że złożenie podpisu osobistego wywołuje skutki prawne równoważne ze złożeniem podpisu własnoręcznego w stosunku do podmiotu publicznego. Zgodnie z art. 12d ust. 2 u.d.o. równoważność podpisów osobistego i własnoręcznego w relacjach z podmiotem innym niż podmiot publiczny (podmiotem prywatnym) została natomiast przewidziana jedynie w razie wyrażenia na to zgody przez ten podmiot i posiadacza dowodu osobistego. U podstaw zastosowania takiego rozwiązania leżało założenie, że ze względu na obowiązek posiadania dowodu osobistego przez pełnoletnich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej zamieszkujących na jej terytorium (wynikający z art. 5 ust. 2 u.d.o.) możliwość posługiwania się osobistym podpisem elektronicznym na równi z podpisem własnoręcznym czy kwalifikowanym podpisem elektronicznym wpłynie na upowszechnienie komunikacji elektronicznej obywateli nie tylko z administracją publiczną i służbą zdrowia, ale także z podmiotami komercyjnymi⁴¹.

Użyte w przytoczonych przepisach art. 12d u.d.o. określenie „równoważny skutek prawny”, podobnie jak w przypadku „równoważnych” odrębnych form – elektronicznej i pisemnej – na gruncie art. 78¹ § 2 k.c., wyklucza utożsamienie formy oświadczeń woli opatrzonych podpisem osobistym zarówno z formą elektroniczną, jak i z formą pisemną. Na tej podstawie przyjmuje się, że oświadczenie woli, przy którego złożeniu posłużono się podpisem osobistym, jest złożone w formie dokumentowej, ponieważ spełnia ono wymogi właśnie tej formy, a zarazem nie spełnia wymogów żadnej innej. Tego typu interpretacja prowadzi do wniosku, że ustawodawca wykreował swoistą quasi-formę dokumentową (szczególny rodzaj formy dokumentowej) oświadczenia woli o skutku równoważnym formie pisemnej⁴².

³⁸ Zob. *E-dowód w dłoni, eDO App w telefonie*, <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/e-dowod-w-dloni-e-do-app-w-telefonie> (dostęp: 30 maja 2022 r.).

³⁹ A. Nodźak, [w:] M. Kępa, G. Krawiec, A. Nodźak, J. Podgórska-Rykała, *Ustawa o dowodach osobistych. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 57.

⁴⁰ A. Nodźak, [w:] M. Kępa, G. Krawiec, A. Nodźak, J. Podgórska-Rykała, *Ustawa...*, s. 44.

⁴¹ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o dowodach osobistych..., s. 8.

⁴² A. Kruszewski, *Nowe...*, s. 49, 51.

II. Skutki prawne złożenia oświadczenia woli opatrzonego podpisem elektronicznym (ze szczególnym uwzględnieniem podpisu elektronicznego składanego za pomocą elektronicznego dowodu osobistego) w wybranych krajach Unii Europejskiej

Ogólna reguła swobody formy oświadczenia woli jest powszechnie przyjęta we współczesnych systemach prawnych. Tradycyjnie podstawowy sposób formalizowania stosunków cywilnoprawnych stanowi forma pisemna. Wraz z rozwojem środków komunikacji elektronicznej kształtowało się pojęcie podpisu elektronicznego w znaczeniu prawnym. Pierwsza regulacja dotycząca podpisu elektronicznego została przyjęta w 1995 r. w amerykańskim stanie Utah. W Europie najwcześniej instytucja podpisu elektronicznego została prawnie usankcjonowana w Niemczech i we Włoszech. Równolegle problematyka podpisu elektronicznego podlegała uregulowaniu na poziomie międzynarodowym. Jednolite standardy w tej dziedzinie wprowadzane w Unii Europejskiej wywarły istotny wpływ na kształt aktów normatywnych przyjmowanych w poszczególnych państwach europejskich⁴³.

Obecnie w licznych krajowych systemach prawnych wdrażane są nowatorskie rozwiązania prawne i technologiczne umożliwiające posługiwanie się różnymi rodzajami podpisów elektronicznych, w tym oparte na zastosowaniu elektronicznych dokumentów tożsamości. Ramy prawne wykorzystania elektronicznych dowodów osobistych do identyfikacji i uwierzytelniania oraz do składania podpisu elektronicznego wprowadzono w takich krajach europejskich jak: Austria, Belgia, Chorwacja, Estonia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Litwa, Niemcy, Portugalia, Szwecja, Węgry czy Włochy⁴⁴.

Na potrzeby badania porównawczego wytypowano Austrię, Estonię, Francję, Niemcy i Włochy – jako przykłady zaawansowanych technologicznie państw członkowskich Unii Europejskiej, w których rozpowszechnione są różne postacie podpisów elektronicznych zaliczanych do kategorii wyróżnionych w rozporządzeniu eIDAS, w tym podpisów elektronicznych składanych przy użyciu elektronicznego dowodu osobistego. Podejmowane

⁴³ M. Marucha-Jaworska, *Podpisy...*, s. 44 i n.; M. Maciejewska-Szałas, *Forma...*, s. 18 i n.; A.K. Bieliński, *Charakter...*, s. 124 i n.; P.P. Polański, *Podpisy elektroniczne w prawie polskim i wspólnotowym*, „Rejent” 2008, nr 9, s. 81–110.

⁴⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o dowodach osobistych..., s. 2. Zob. też M. Kleiber, K. Szubert, *Słowo w sprawie przyszłości polskiego dowodu osobistego*, „Człowiek i Dokumenty” 2015, nr 38, s. 34; *Study on the Use of Electronic Identification (eID) for the European Citizens' Initiative: Final Assessment Report*, European Commission 2017, <https://europa.eu/citizens-initiative/sites/default/files/2019-12/Study%20on%20the%20use%20of%20electronic%20identification%20%28eID%29%20-%20final%20report.pdf> (dostęp: 30 maja 2022 r.); *Electronic Identification, Signatures and Trust Services: Questions & Answers*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_12_403 (dostęp: 30 maja 2022 r.); C. Vlasov, *Electronic Signature Worldwide*, <https://www.getinsign.de/en/blog/electronic-signature-worldwide/> (dostęp: 30 maja 2022 r.).

rozważania koncentrują się na weryfikacji zakresu zastosowania zasady równoważności podpisu elektronicznego i podpisu własnoręcznego w poszczególnych krajowych systemach prawnych w celu dokonania oceny, czy skutki prawne równoważne podpisowi własnoręcznemu mogą być przypisane także podpisowi elektronicznemu innemu niż kwalifikowany podpis elektroniczny (szczególnie zaawansowanemu podpisowi elektronicznemu). Ponadto przeanalizowano aktualne tendencje w dziedzinie regulacji podpisów elektronicznych składanych za pomocą elektronicznych dowodów tożsamości w aspekcie ich charakteru prawnego w prawie krajowym.

1. Austria

Obowiązująca w prawie austriackim zasada swobody formy oświadczenia woli znajduje wyraz w § 883 austriackiego kodeksu cywilnego⁴⁵ (dalej: k.c. austr.). Zgodnie z regulacją kodeksową umowa może być zawarta zarówno w formie ustnej, jak i w formie pisemnej, przed sądami lub poza nimi, przy udziale świadków bądź bez ich obecności. Różnorodność form, poza przypadkami wskazanymi w ustawie, nie stwarza różnic między nimi co do ich ważności⁴⁶. Powyższa reguła ogólna nie ma charakteru bezwzględny – wymóg dokonania czynności prawnej w formie pisemnej może wynikać z przepisów szczególnych, jak również może być ustanowiony przez strony w drodze umowy. Umowa, dla której ustawa lub strony zastrzegły formę pisemną, dochodzi do skutku przez jej własnoręczne podpisanie (§ 886 zd. 1 *in principio* k.c. austr.). Zawarcie umowy w formie pisemnej może zostać zastąpione sporządzeniem dokumentu sądowego lub notarialnego (§ 886 zd. 2 k.c. austr.). Mechaniczne odtworzenie kopii podpisu własnoręcznego jest wystarczające jedynie tam, gdzie jest to zwyczajowo przyjęte w stosunkach handlowych (§ 886 zd. 3 k.c. austr.)⁴⁷.

W obecnym stanie prawnym regulacja dotycząca podpisów elektronicznych zawarta jest w ustawie o podpisach elektronicznych i usługach zaufania w transakcjach elektronicznych⁴⁸ (dalej: u.p.e. austr.), która weszła w życie 1 lipca 2016 r., zastępując ustawę o podpisie elektronicznym⁴⁹. Skutki prawne złożenia podpisu elektronicznego normuje § 4 u.p.e. austr.

---

⁴⁵ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch z 1 czerwca 1811 r. (JGS nr 946/1811 z późn. zm.).

⁴⁶ M. Maciejewska-Szałas, *Forma...*, s. 417.

⁴⁷ M. Maciejewska-Szałas, *Forma...*, s. 417.

⁴⁸ Bundesgesetz über elektronische Signaturen und Vertrauensdienste für elektronische Transaktionen (Signatur- und Vertrauensdienstegesetz – SVG) (BGBl. I Nr. 50/2016 z późn. zm.).

⁴⁹ Bundesgesetz über elektronische Signaturen (Signaturgesetz – SigG) (BGBl. I Nr. 190/1999 z późn. zm.). Zob. A.K. Bieliński, *Charakter...*, s. 140 i n.

W myśl § 4 ust. 1 u.p.e. austr. kwalifikowany podpis elektroniczny (*qualifizierte elektronische Signatur* – QES) spełnia ustawowy wymóg formy pisemnej w rozumieniu § 886 k.c. austr. Przepis ten nie narusza pozostałych wymogów ustawowych dotyczących formy, w szczególności tych, które przewidują udział notariusza lub adwokata, a także wymogów wynikających z umowy. W § 4 ust. 2 zd. 1 u.p.e. austr. zastrzeżono, że rozrządzenia testamentowe nie mogą zostać skutecznie dokonane w formie elektronicznej. Określone oświadczenia woli mogą zostać skutecznie złożone w formie elektronicznej tylko wtedy, gdy dokument zawiera poświadczenie notariusza lub adwokata, że poinformował on podpisującego o skutkach prawnych jego podpisu. Zgodnie z § 4 ust. 2 zd. 2 u.p.e. austr. do takich oświadczeń woli należą oświadczenia woli przewidziane w prawie rodzinnym i spadkowym, dla których wymagana jest forma pisemna, lub podlegające bardziej rygorystycznym wymogom co do formy, oraz oświadczenie poręczyciela (§ 1346 ust. 2 k.c. austr.), składane przez osoby działające poza zakresem ich działalności handlowej, gospodarczej lub zawodowej. W stosunkach między przedsiębiorcami i konsumentami postanowienia umowne, na podstawie których kwalifikowany podpis elektroniczny nie spełnia wymogu formy pisemnej, nie mają zastosowania do zawiadomień lub oświadczeń składanych przez konsumenta przedsiębiorcy lub osobie trzeciej, chyba że przedsiębiorca wykaże, że postanowienia te zostały szczegółowo wynegocjowane albo że uzgodniono z konsumentem inny porównywalnie łatwy w użyciu rodzaj uwierzytelniania elektronicznego (§ 4 ust. 3 u.p.e. austr.).

W świetle przytoczonych przepisów na gruncie prawa austriackiego jedynie posłużenie się kwalifikowanym podpisem elektronicznym w celu złożenia oświadczenia woli wywołuje skutek równoważny formie pisemnej. Zaawansowany podpis elektroniczny (*fortgeschrittene elektronische Signatur* – FES) zasadniczo nie zastępuje podpisu własnoręcznego. Ze względu na brak wymogu formy pisemnej w przypadku większości czynności prawnych opatrzenie oświadczenia woli zaawansowanym podpisem elektronicznym jest wystarczające. Dotyczy to m.in. umów dwustronnie profesjonalnych, do których zawarcia nie jest wymagana forma pisemna, ale tzw. bezpieczna forma tekstowa, zapewniająca ustalenie tożsamości składającego podpis oraz rozpoznawalność zmiany danych⁵⁰.

W Austrii kwalifikowany podpis elektroniczny można złożyć za pomocą elektronicznego dokumentu tożsamości – karty obywatela (*Bürgerkarte*)⁵¹. Rozwiązanie to, funkcjonujące

⁵⁰ P. Kustor, *Elektronische Signatur*, https://unternehmensrecht.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/i-unternehmensrecht/Lehre/SS_2020/Kurse/Kustor/2020_Elektronische_Signatur_-_Wahlfachkorb_Computer_und_Recht.pdf (dostęp: 30 maja 2022 r.); M. Schweiger, T. Schweiger, *Digitale Signatur – Warum kann ein Unternehmen das brauchen?*, <https://www.dataprotect.at/2020/06/08/digitale-signatur/> (dostęp: 30 maja 2022 r.); J. Juranek, *Electronic Signature Law in Commercial Contracts in Austria*, <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-e-signatures-in-commercial-contracts/austria> (dostęp: 30 maja 2022 r.). Por. A. Dangl, *Die Rechtslage zur fortgeschrittenen elektronischen Signatur*, <https://www.fabasoft.com/de/news/blog/die-rechtslage-zur-fortgeschrittenen-elektronischen-signatur> (dostęp: 30 maja 2022 r.).

⁵¹ Zob. <https://www.bmdw.gv.at/Themen/Digitalisierung/Digitales-Oesterreich/Die-Buergerkarte.html> (dostęp: 30 maja 2022 r.); <https://www.buergerkarte.at/pdf-signatur-karte.html> (dostęp: 30 maja 2022 r.).

od 2003 r., zapewnia unikalną identyfikację i uwierzytelnienie użytkowników w ramach usług administracji publicznej, jak również w sektorze prywatnym. Karta obywatela nie stanowi dowodu osobistego, a rodzaj identyfikatora (dowód osobisty jest nieobowiązkowy)⁵². Zasady stosowania karty obywatela określa ustawa o administracji elektronicznej⁵³. Z funkcjonalności karty obywatela można korzystać, posługując się aktywowaną kartą elektroniczną lub – od 2009 r. – telefonem komórkowym (*Handy-Signatur*), bez potrzeby stosowania czytnika kart⁵⁴.

2. Estonia

Swoboda formy oświadczenia woli stanowi ogólną zasadę estońskiego prawa prywatnego, wyrażoną w części ogólnej kodeksu cywilnego⁵⁵ (dalej: c.o.k.c. est.), a także w ustawie – prawo zobowiązań⁵⁶ (dalej: p.z. est.). W § 77 ust. 1 c.o.k.c. est. przewidziano, że transakcja może być zawarta w dowolnej formie, chyba że ustawa przewiduje obowiązkową formę transakcji. Zgodnie z § 11 ust. 1 p.z. est. umowa może zostać zawarta ustnie, pisemnie lub w dowolnej innej formie, chyba że ustawa przewiduje obowiązkową formę umowy⁵⁷.

Na gruncie prawa estońskiego forma pisemna jest zachowana w przypadku opatrzenia dokumentu własnoręcznymi podpisami przez osoby przystępujące do transakcji, chyba że prawo stanowi inaczej (§ 78 ust. 1 c.o.k.c. est.). Na podstawie § 78 ust. 2 c.o.k.c. est. podpis złożony za pomocą środków mechanicznych jest równoważny podpisowi własnoręcznemu tylko wtedy, gdy jest on w powszechnym użyciu, a druga strona nie wymaga natychmiastowego podpisu własnoręcznego. W przypadku umowy pisemnej wynikające z umowy pisemne

⁵² Ł. Kryśkiewicz, *E-dowody w wybranych państwach europejskich*, <https://di.com.pl/e-dowody-w-wybranych-panstwach-europejskich-56069> (dostęp: 30 maja 2022 r.); P. Parycek, B. Rinnerbauer, P. Kustor, P. Reichstädter, *E-Government auf kommunaler Ebene. Ein rechtlich-technischer Leitfaden zur Umsetzung von E-Government*, „Schriftenreihe Recht & Finanzen für Gemeinden” 2014, nr 4–5, s. 9, 31 i n.; *Digital Public Administration Factsheet 2021: Austria*, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/DPA_Factsheets_2021_Austria_vFINAL_1.pdf (dostęp: 30 maja 2022 r.), s. 34; M. Pedrolí, G. O'Neill, A. Fravolini, L. Marcon, *Overview of Member States eID Strategies*, European Commission 2021, https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/wikis/download/attachments/364643428/eID_Strategies_v4.0.pdf (dostęp: 30 maja 2022 r.), s. 28 i n.

⁵³ Bundesgesetz über Regelungen zur Erleichterung des elektronischen Verkehrs mit öffentlichen Stellen (E-Government-Gesetz – E-GovG) (BGBl. I Nr. 10/2004 z późn. zm.).

⁵⁴ Zob. <https://www.handy-signatur.at/hs2/> (dostęp: 30 maja 2022 r.); <https://www.buergerkarte.at/pdf-signatur-handy.html> (dostęp: 30 maja 2022 r.); *Rechtsgültige elektronische Unterschrift in der Privatwirtschaft*, https://www.oesterreich.gv.at/themen/dokumente_und_recht/handy_signatur_und_kartenbasierte_buergerkarte/1/Seite.2821108.html (dostęp: 30 maja 2022 r.). Szerzej zob. m.in. *Digital Public Administration Factsheet 2021: Austria...*, s. 34; P. Kustor, T. Rössler, *Mobile qualifizierte elektronische Signatur: technisches Konzept und rechtliche Bewertung*, [w:] E. Schweighofer, A. Geist, I. Staufer (red.), *Globale Sicherheit und proaktiver Staat – die Rolle der Rechtsinformatik*, Wien 2010, s. 279–291. Zob. też *The ID Austria Will Be Coming Soon!*, <https://www.a-trust.at/en/handy-signatur/id-austria/> (dostęp: 30 maja 2022 r.); C. Vlasov, *Electronic...*

⁵⁵ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Vastu võetud 27.03.2002 (RT I 2002, 35, 216 z późn. zm.).

⁵⁶ Võlaõigusseadus. Vastu võetud 26.09.2001 (RT I 2001, 81, 487 z późn. zm.).

⁵⁷ I. Kull, L. Kask, *Electronic Signature under the eIDAS Regulation in Domestic and Cross-Border Communication: Estonian Example*, „Juridiskä Zinātnē / Law” 2019, nr 12, s. 26 i n.

oświadczenia woli mogą być przekazywane również w inny sposób, który umożliwia pisemne odtworzenie złożonych oświadczeń woli (§ 78 ust. 3 c.o.k.c. est.). Formę pisemną transakcji można zastąpić notarialnym potwierdzeniem autentyczności lub notarialnym poświadczeniem transakcji (§ 78 ust. 4 c.o.k.c. est.).

Zgodnie z § 80 c.o.k.c. est. forma elektroniczna transakcji jest uważana za równoważną formie pisemnej, chyba że prawo stanowi inaczej (ust. 1). W celu spełnienia wymogów formy elektronicznej transakcja:

- 1) powinna być zawarta w sposób umożliwiający wielokrotne odtwarzanie;
- 2) zawierać imiona i nazwiska osób, które zawarły transakcję, oraz
- 3) być podpisana elektronicznie przez osoby, które zawarły transakcję (ust. 2).

Podpis elektroniczny powinien być złożony w sposób umożliwiający powiązanie podpisu z treścią transakcji, osobą, która zawarła transakcję, oraz czasem zawarcia transakcji. Tryb wydawania i składania podpisu elektronicznego określa ustawa. Podpis cyfrowy jest również podpisem elektronicznym (ust. 3).

W okresie poprzedzającym rozpoczęcie stosowania rozporządzenia eIDAS w Estonii jedynym prawnie uregulowanym rodzajem podpisu elektronicznego był podpis cyfrowy, równoważny podpisowi własnoręcznemu. Po wprowadzeniu jednolitych rozwiązań prawnych w dziedzinie wyróżnienia rodzajów podpisów elektronicznych na poziomie Unii Europejskiej ustawodawca estoński zdecydował o utrzymaniu terminologii stosowanej w dotychczasowych unormowaniach. W konsekwencji w § 25 ust. 1 obowiązującej ustawy o identyfikacji elektronicznej i usługach zaufania w transakcjach elektronicznych⁵⁸ przesądzono, że podpis cyfrowy wydany na podstawie ustawy o podpisie cyfrowym przed dniem wejścia w życie tej ustawy zachowuje ważność i ma skutek prawny równoważny z kwalifikowanym podpisem elektronicznym spełniającym wymogi określone w rozporządzeniu eIDAS oraz w tej ustawie, jeżeli spełnia wszystkie następujące warunki:

- 1) jest zbiorem danych tworzonym za pomocą systemu środków technicznych i organizacyjnych, przy użyciu których podpisujący wskazuje na swój związek z dokumentem;
- 2) jest tworzony za pomocą klucza prywatnego zawartego w bezpiecznym urządzeniu do składania podpisu, któremu jednoznacznie odpowiada klucz publiczny;
- 3) wraz z systemem służącym do posługiwania się nim umożliwia jednoznaczną identyfikację osoby, w imieniu której podpis jest składany, określenie czasu złożenia podpisu oraz powiązanie podpisu z danymi w sposób wykluczający możliwość niewykrywalnej zmiany podpisanych danych lub ich znaczenia po złożeniu podpisu;
- 4) został wydany przy użyciu certyfikatu usługi zaufania wpisanego do rejestru certyfikacji zgodnie z ustawą o podpisie cyfrowym⁵⁹.

⁵⁸ E-identimise ja e-tehingute usaldusteenuste seadus. Vastu võetud 12.10.2016 (RT I, 25.10.2016, 1 z późn. zm.).

⁵⁹ Zob. I. Kull, L. Kask, *Electronic...*, s. 28.

Zgodnie z przytoczonymi regulacjami, co do zasady, w przypadkach, w których przepisy prawa zastrzegają wymóg formy pisemnej jako szczególnej formy czynności prawnej, w celu wywołania ekwiwalentnego skutku prawnego oświadczenie woli w postaci elektronicznej powinno zostać opatrzone kwalifikowanym (cyfrowym) podpisem elektronicznym⁶⁰. Niemniej jednak, wobec braku utrwalonej praktyki orzeczniczej w tej dziedzinie, zaznaczają się wątpliwości interpretacyjne dotyczące relacji między § 78 ust. 2 i § 80 c.o.k.c. est. Na tym tle uznaje się za teoretycznie dopuszczalne zrównanie pod względem skutków prawnych podpisu własnoręcznego i zaawansowanego podpisu elektronicznego, a w niektórych sytuacjach nawet zwykłego podpisu elektronicznego⁶¹.

Kryteria przewidziane dla kwalifikowanego podpisu elektronicznego w rozumieniu rozporządzenia eIDAS spełniają podpisy cyfrowe w postaci karty ID (ID-kaart), czyli elektronicznego dowodu osobistego, oraz innych dokumentów wydawanych na podstawie ustawy o dokumentach tożsamości⁶² (dalej: u.d.t. est.): Mobiil-ID, Digi-ID i Smart-ID. Wymienione rodzaje podpisów stanowią ekwiwalent podpisu własnoręcznego⁶³.

Elektroniczne dowody osobiste są wydawane od 2002 r. Karta ID pełni funkcję „tradycyjnego” (fizycznego) dowodu tożsamości, jak również jest środkiem identyfikacji elektronicznej i środkiem do składania podpisu elektronicznego⁶⁴. Posiadanie dowodu osobistego jest obowiązkowe dla obywateli Estonii, którzy ukończyli 15 lat, a także dla cudzoziemców przebywających w Estonii na stałe (§ 5 u.d.t. est.). Obecnie 99% obywateli Estonii posiada kartę ID, natomiast jest ona regularnie używana przez 70% obywateli⁶⁵. Widoczne na dokumencie dane, z wyjątkiem zdjęcia i wzoru podpisu, zawarte są także w karcie w formie elektronicznej – na zamieszczonym w niej chipie. Karta zawiera również dwa certyfikaty cyfrowe i związane z nimi klucze prywatne zabezpieczone kodami PIN. Pierwszy certyfikat służy do uwierzytelniania, drugi natomiast do składania podpisu elektronicznego. Certyfikaty są publicznie dostępne, chyba że dojdzie do zawieszenia lub uchylenia ich ważności przez obywatela niezainteresowanego korzystaniem z elektronicznych funkcji

⁶⁰ Zob. I. Kull, L. Kask, *Electronic...*, s. 36–37.

⁶¹ Tak A. Čekanavičius, S. Spilbergs, M. Mäesalu, K. Gerretz, *Legal Effect of Electronic Signatures in the Baltics*, „Baltic Business Quarterly” 2020, autumn, s. 61.

⁶² Isikut tõendavate dokumentide seadus. Vastu võetud 15.02.1999 (RT I 1999, 25, 365 z późn. zm.).

⁶³ K. Jasińska, *Identyfikacja podmiotów prawnych w cyfrowym obrocie prawnym w Estonii*, [w:] W. Cyrul i in., *Identyfikacja podmiotów prawnych w obrocie cyfrowym*, Warszawa 2019, s. 243 i n.; I. Kull, L. Kask, *Electronic...*, s. 33 i n.; T. Martens, *Electronic Identity Management in Estonia between Market and State Governance*, „Identity in the Information Society” 2010, nr 3, s. 214 i n.; *Digital Public Administration Factsheet 2021: Estonia*, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/DPA_Factsheets_2021_Estonia_vFinal.pdf (dostęp: 5 czerwca 2022 r.), s. 39; F. Roelofs, *Analysis and Comparison of Identification and Authentication Systems under the eIDAS Regulation*, Radboud University 2019 (Master thesis), s. 18 i n.

⁶⁴ Zob. <https://www.id.ee/en/id-card/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); K. Jasińska, *Identyfikacja...*, s. 245; I. Kull, L. Kask, *Electronic...*, s. 27, 33; T. Martens, *Electronic...*, s. 216; Ł. Kryśkiewicz, *E-dowody...*; M. Pedrolí, G. O'Neill, A. Fravolini, L. Marcon, *Overview...*, s. 44.

⁶⁵ *Estonian ID-card*, <https://e-estonia.com/wp-content/uploads/id-card-faq-aug2020.pdf> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

karty. W takim przypadku certyfikaty podlegają usunięciu z rejestru⁶⁶. Karta ID ma charakter uniwersalny – jako ekwiwalent podpisu własnoręcznego może być wykorzystywana zarówno w relacjach między podmiotami prywatnymi, jak i w kontaktach z organami administracji publicznej⁶⁷.

Od 2007 r. w Estonii funkcjonuje narzędzie pod nazwą Mobiil-ID, umożliwiające użycie telefonu komórkowego w celu uwierzytelnienia i złożenia podpisu elektronicznego – bez konieczności korzystania z czytnika kart, komputera i specjalnego oprogramowania jak w przypadku karty ID. W celu posługiwania się tą formą podpisu elektronicznego użytkownik otrzymuje kartę SIM wraz z kodami PIN, wydawaną przez operatorów telefonii komórkowej. Do uzyskania i aktywacji Mobiil-ID niezbędne jest posiadanie karty ID, co zapewnia użytkownikom odpowiedni poziom bezpieczeństwa. Warunki wydawania Mobiil-ID określa § 20⁴ u.d.t. est.⁶⁸

Digi-ID, czyli cyfrowy dowód osobisty, jest wykorzystywany jako środek identyfikacji elektronicznej i narzędzie do składania podpisu elektronicznego tylko w środowisku cyfrowym. Jest on wydawany obywatelom Estonii i cudzoziemcom, którzy posiadają kartę ID lub dokument pobytowy bądź wystąpili o wydanie tych dokumentów jednocześnie ze złożeniem wniosku o wydanie Digi-ID (art. 20¹ i n. u.d.t. est.)⁶⁹.

Innym rodzajem mobilnego środka identyfikacji elektronicznej, oferowanym przez sektor prywatny, jest Smart-ID. Narzędzie to umożliwia dostęp do usług elektronicznych za pomocą inteligentnego urządzenia. Do korzystania z niego niezbędne jest połączenie z Internetem, bez potrzeby posługiwania się kartą SIM czy czytnikiem kart⁷⁰. Zakończenie procesu certyfikacji 8 listopada 2018 r. dało podstawę do uznania Smart-ID za kwalifikowane narzędzie do składania podpisu elektronicznego – w konsekwencji obecnie podpis elektroniczny składany przy użyciu Smart-ID stanowi kwalifikowany podpis elektroniczny. Podpisy złożone w ten sposób przed wskazaną datą są natomiast zaawansowanymi podpisami elektronicznymi i nie wywołują skutków równoważnych z podpisem własnoręcznym⁷¹.

⁶⁶ K. Jasińska, *Identyfikacja...*, s. 246–247; T. Martens, *Electronic...*, s. 216.

⁶⁷ K. Jasińska, *Identyfikacja...*, s. 247.

⁶⁸ Zob. <https://www.id.ee/artikkel/mobiil-id-kasutamine/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); <https://e-estonia.com/solutions/e-identity/mobile-id/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); K. Jasińska, *Identyfikacja...*, s. 247; I. Kull, L. Kask, *Electronic...*, s. 33; T. Martens, *Electronic...*, s. 217; M. Pedrolì, G. O'Neill, A. Fravolini, L. Marcon, *Overview...*, s. 44.

⁶⁹ K. Jasińska, *Identyfikacja...*, s. 250; M. Pedrolì, G. O'Neill, A. Fravolini, L. Marcon, *Overview...*, s. 44.

⁷⁰ Zob. <https://www.id.ee/en/article/smart-id/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); <https://www.smart-id.com/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); I. Kull, L. Kask, *Electronic...*, s. 33–34; M. Pedrolì, G. O'Neill, A. Fravolini, L. Marcon, *Overview...*, s. 45.

⁷¹ I. Kull, L. Kask, *Electronic...*, s. 34.

3. Francja

W prawie francuskim możliwość dokonania przez strony wyboru formy umowy w granicach określonych przepisami prawa wynika z zasady swobody umów, statuowanej w art. 1102 ust. 1 francuskiego kodeksu cywilnego⁷² (dalej: k.c. fr.). Na tej podstawie dopuszczalne jest zawarcie umowy drogą elektroniczną.

Stosownie do art. 1365 k.c. fr. pismo (dokument pisemny) składa się z ciągu liter, oznaczeń, cyfr lub innych znaków bądź symboli, niezależnie od rodzaju nośnika, na którym zostały one utrwalone. Opatrzanie oświadczenia woli podpisem elektronicznym spełnia wymóg formy pisemnej, o ile możliwa jest jednoznaczna identyfikacja autora dokumentu, jak również zapewniona jest jego integralność. Warto zwrócić uwagę, że we francuskiej nauce prawa, niezależnie od normatywnego wyodrębnienia formy elektronicznej (w poprzednim stanie prawnym art. 1316–1 k.c. fr.), przyjmuje się zasadę ekwiwalentności dwóch form pisemnych oraz roli dowodowej formy elektronicznej⁷³. Zgodnie z art. 1174 k.c. fr., jeżeli do ważności umowy wymagany jest dokument pisemny, można go sporządzić i przechowywać w formie elektronicznej na warunkach przewidzianych w art. 1366 i 1367 k.c. fr. oraz, gdy wymagany jest dokument urzędowy, w art. 1369 ust. 2 k.c. fr. Na mocy art. 1366 k.c. fr. dokument elektroniczny ma taką samą moc dowodową jak dokument na nośniku papierowym pod warunkiem, że umożliwia on prawidłowe zidentyfikowanie osoby, od której on pochodzi, oraz że jest on sporządzony i przechowywany w warunkach zapewniających jego integralność. W myśl art. 1367 k.c. fr. podpis wymagany w celu dokonania czynności prawnej identyfikuje osobę, która go składa. Ponadto oznacza on wyrażenie przez składającego zgody na zaciągnięcie zobowiązań wynikających z tej czynności prawnej. Złożenie podpisu na dokumencie przez funkcjonariusza publicznego nadaje dokumentowi cechę autentyczności (ust. 1). Podpis elektroniczny wymaga zastosowania wiarygodnej procedury identyfikacyjnej, która gwarantuje powiązanie podpisu z treścią dokumentu, do którego się on odnosi. Domniemywa się wiarygodność tej procedury, aż do przedstawienia dowodu przeciwnego, jeżeli doszło do złożenia podpisu elektronicznego, tożsamość osoby składającej została potwierdzona, a integralność dokumentu została zagwarantowana na warunkach określonych w dekrete Rady Stanu (ust. 2). Ogólna reguła równoważności formy elektronicznej i formy pisemnej nie znajduje zastosowania do podpisanych własnoręcznie dokumentów dotyczących prawa rodzinnego i prawa spadkowego, z wyjątkiem umów podpisanych własnoręcznie, kontrasy-

⁷² Code civil z 21 marca 1804 r., dostępny na stronie <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGI-TEXT000006070721/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

⁷³ M. Marucha-Jaworska, *Podpisy...*, s. 102, 276–277; A. Bénabent, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2005, n° 107–1, s. 80.

gnowanych przez prawników w obecności stron i złożonych w protokole notarialnym (art. 1175 k.c. fr.)⁷⁴.

Przed rozpoczęciem stosowania rozporządzenia eIDAS ramy prawne dla podpisów elektronicznych we Francji określone były w ustawie nr 2000-230 z 13 marca 2000 r. o dostosowaniu prawa dowodowego do technologii informacyjnych i podpisu elektronicznego⁷⁵. W obecnym stanie prawnym kwestie dotyczące podpisów elektronicznych normują przytoczone art. 1366 i 1367 k.c. fr. Na gruncie prawa francuskiego zasadniczo wyróżniane są rodzaje podpisów elektronicznych przewidziane w rozporządzeniu eIDAS: zwykły podpis elektroniczny (*signature électronique simple* – SES), zaawansowany podpis elektroniczny (*signature électronique avancée* – SEA) i kwalifikowany podpis elektroniczny (*signature électronique qualifiée* – SEQ), przy czym charakterystyczne jest zrównanie pod względem skuteczności prawnej zwykłego podpisu elektronicznego i zaawansowanego podpisu elektronicznego⁷⁶. W orzecznictwie francuskim prezentowane jest stosunkowo liberalne stanowisko w kwestii uznawania mocy prawnej podpisów elektronicznych. W wyroku z 1 kwietnia 2016 r. (Cass. Civ. 1ère, N° 15-10.732) Sąd Kasacyjny stwierdził, że dokumenty opatrzone kwalifikowanym lub zaawansowanym podpisem elektronicznym można uznać za prawnie wiążące dokumenty pisemne, jeżeli prawo wymaga formy pisemnej. Posłużenie się kwalifikowanym podpisem elektronicznym umożliwia podpisującemu korzystanie z domniemania wiarygodności wynikającego z art. 1367 k.c. fr. Wiarygodność zaawansowanego podpisu elektronicznego podlega natomiast udowodnieniu w postępowaniu sądowym.

Podstawę funkcjonowania francuskiego systemu identyfikacji elektronicznej stanowi rozporządzenie nr 2017-1426 z 4 października 2017 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w transakcjach elektronicznych⁷⁷. Od 2019 r. we Francji realizowana jest strategia na rzecz przyspieszenia transformacji cyfrowej w dziedzinie usług elektronicznych, zakładająca utworzenie jednolitego systemu środków identyfikacji elektronicznej, z których będzie można korzystać za pośrednictwem platformy France Connect⁷⁸. Celem działań podjętych w ramach strategii było m.in. wprowadzenie cyfrowego dowodu osobistego. Nowe

⁷⁴ M. Maciejewska-Szałas, *Forma...*, s. 426 i n.; L. Determann, *Electronic...*, s. 1420; M. Heesing, N. Degen, *Electronic Signatures: Legal Situation in France and Germany*, <https://www.oppenhoff.eu/en/news-detail/electronic-signatures-legal-situation-in-france-and-germany> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); A.-L. Villedieu, P. Fumery, *Electronic Signature Law in Commercial Contracts in France*, <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-e-signatures-in-commercial-contracts/france> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); C. Vlasov, *Electronic...*

⁷⁵ Loi n° 2000-230 du 13 mars 2000 portant adaptation du droit de la preuve aux technologies de l'information et relative à la signature électronique (JORF n° 62 du 14 mars 2000, texte n° 1). Szerzej zob. M. Maciejewska-Szałas, *Forma...*, s. 428 i n.

⁷⁶ L. Determann, *Electronic...*, s. 1240.

⁷⁷ Ordonnance n° 2017-1426 du 4 octobre 2017 relative à l'identification électronique et aux services de confiance pour les transactions électroniques (JORF n° 0233 du 5 octobre 2017, texte n° 2).

⁷⁸ *Accélérer la transformation numérique du service public. Stratégie et feuille de route 2019-2021*, https://www.numerique.gouv.fr/uploads/TECH-GOUV_2019-2021.pdf (dostęp: 5 czerwca 2022 r.). Zob. też *Digital Public Administration Factsheet 2021: France*, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/DPA_Factsheets_2021_France_vFinal.pdf (dostęp: 5 czerwca 2022 r.), s. 40.

dowody osobiste (*carte nationale d'identité électronique* – CNIE), wyposażone w elektroniczny chip, kod QR i odciski palców, są wydawane od 16 marca 2021 r. Elektroniczny chip zawiera wszystkie dane osobowe zamieszczone na fizycznej karcie (m.in. imię i nazwisko, datę urodzenia, narodowość), a także zdjęcie posiadacza i dwa odciski palców (z wyjątkiem dzieci poniżej 12. roku życia). Kod QR stanowi podpis elektroniczny (pieczęć elektroniczną – *cachet électronique visible*, CEV), służący potwierdzeniu autentyczności. O uzyskanie nowego dowodu osobistego mogą ubiegać się tylko obywatele francuscy. Nowe dowody osobiste będą ważne przez 10 lat (do tej pory okres ważności dowodu osobistego wynosił 15 lat)⁷⁹.

4. Niemcy

Podobnie jak w innych europejskich systemach prawnych w prawie niemieckim przyjęto zasadę swobody formy oświadczenia woli, od której wyjątki ustanowione są w przepisach prawnych zastrzegających wymóg formy pisemnej. Obowiązek zachowania formy pisemnej mogą wprowadzić również podmioty prawa cywilnego odnośnie do dokonywanych między sobą oznaczonych czynności prawnych⁸⁰. Zasady dotyczące formy czynności prawnych są określone w niemieckim kodeksie cywilnym⁸¹ (dalej: k.c. niem.). Zgodnie z § 126 k.c. niem., jeżeli ustawa przewiduje formę pisemną, dokument powinien zostać podpisany przez wystawcę własnoręcznie podpisem imiennym lub za pomocą notarialnie poświadczonego znaku ręcznego (ust. 1). W przypadku umowy złożenie podpisów przez strony musi nastąpić na tym samym dokumencie. Jeżeli zostanie sporządzonych kilka jednakowo brzmiących dokumentów umowy, wystarczające jest podpisanie przez każdą ze stron dokumentu przeznaczonego dla drugiej strony (ust. 2). Forma pisemna może zostać zastąpiona przez formę elektroniczną, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej (ust. 3). Formę pisemną zastępuje dokument sporządzony w formie aktu notarialnego (ust. 4). Przytoczona regulacja znajduje zastosowanie we wszystkich przypadkach, w których kodeks cywilny lub inne przepisy prawa cywilnego przewidują formę pisemną⁸².

Wyróżniane w prawie niemieckim rodzaje podpisów elektronicznych – zgodne z klasyfikacją wynikającą z rozporządzenia eIDAS – obejmują zwykły podpis elektroniczny (*einfache elektronische Signatur* – EES), zaawansowany podpis elektroniczny (*fortgeschrittene elektronische Signatur* – FES) i kwalifikowany podpis elektroniczny (*qualifizierte elektronische Signa-*

⁷⁹ *Le cachet électronique visible de la nouvelle carte d'identité*, <https://ants.gouv.fr/nos-missions/les-titres-produits-par-l-ants/les-documents-d-identite/le-cachet-electronique-visible-de-la-nouvelle-carte-d-identite> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); M. Pedrolì, G. O'Neill, A. Fravolini, L. Marcon, *Overview...*, s. 50 i n.; *Update: New French Digital ID Card (eID) Launched in 2021*, <https://platform.keesingtechnologies.com/new-french-digital-id-card-eid-launched-in-2021/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

⁸⁰ M. Maciejewska-Szałas, *Forma...*, s. 293.

⁸¹ Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738 z późn. zm.).

⁸² M. Maciejewska-Szałas, *Forma...*, s. 293.

tur – QES). Podstawę prawną stosowania podpisów elektronicznych na poziomie krajowym stanowi przede wszystkim ustawa z 18 lipca 2017 r. o usługach zaufania⁸³.

Niemiecki kodeks cywilny sankcjonuje równoważność formy elektronicznej i formy pisemnej wyłącznie w przypadku złożenia oświadczenia woli opatrzonego kwalifikowanym podpisem elektronicznym. Jak wynika z § 126a ust. 1 k.c. niem., jeżeli przewidziana przez ustawę forma pisemna ma zostać zastąpiona przez formę elektroniczną, wystawca oświadczenia powinien dodać do niego swoje nazwisko i opatrzyć dokument elektroniczny kwalifikowanym podpisem elektronicznym. W przypadku umowy każda ze stron powinna podpisać elektronicznie jednako-wo brzmiący dokument w sposób określony w ust. 1 (§ 126a ust. 2). Na podstawie przytoczonego powyżej § 126 ust. 3 k.c. niem. do spełnienia wymogu własnoręcznego podpisu imiennego nie wystarczy opatrzenie dokumentu podpisem elektronicznym, jednak w sytuacjach, w których posłużenie się formą elektroniczną jest dopuszczalne, podpis własnoręczny może zostać zastąpiony kwalifikowanym podpisem elektronicznym zgodnie z § 126a k.c. niem.⁸⁴ Ze względu na bezpośrednie stosowanie rozporządzenia eIDAS opatrzenie oświadczenia woli w postaci elektronicznej kwalifikowanym podpisem elektronicznym skutkuje spełnieniem wymogu formy pisemnej także wówczas, gdy forma elektroniczna została wyraźnie wykluczona na gruncie prawa krajowego. Odnosi się to m.in. do umowy poręczenia (§ 766 zd. 2 k.c. niem.), umowy kredytu konsumenckiego (§ 492 ust. 1 zd. 1 k.c. niem.), rozwiązania stosunku pracy (§ 623 k.c. niem.) czy wypowiedzenia umowy najmu (§ 568 ust. 1 k.c. niem.)⁸⁵. Złożenie kwalifikowanego podpisu elektronicznego nie jest natomiast wystarczające, jeżeli przewidziany został wymóg formy aktu notarialnego, jak np. w przypadku umowy sprzedaży nieruchomości (§ 311b ust. 1 k.c. niem.) i umowy o spadek (§ 2276 i 2371 k.c. niem.)⁸⁶.

Niezależnie od opisanych regulacji w praktyce, co do zasady, czynności prawne mogą być skutecznie dokonywane przez złożenie oświadczenia woli w postaci elektronicznej opatrzonego zwykłym lub zaawansowanym podpisem elektronicznym. Posłużenie się zwykłym podpisem elektronicznym jest wystarczające w przypadkach, gdy wymagane jest zachowanie formy tekstowej. W myśl § 126b k.c. niem., jeżeli ustawa przewiduje formę tekstową, czytelne oświadczenie woli powinno zostać złożone w sposób umożliwiający identyfikację osoby je składającej, na trwałym nośniku. Trwałym nośnikiem jest każde medium, które umożliwia odbiorcy zachowanie lub przechowywanie tego oświadczenia przez dostęp do niego w rozsądnym terminie wynikającym z celu złożenia oświadczenia, oraz pozwala na odtworzenie oświadczenia w sposób niezmieniony⁸⁷.

⁸³ Vertrauensdienstegesetz vom 18. Juli 2017 (BGBl. I S. 2745 z późn. zm.).

⁸⁴ M. Maciejewska-Szałas, *Forma...*, s. 298. Zob. też A.K. Bieliński, *Charakter...*, s. 137 i n.; M. Heesing, N. Degen, *Electronic...*; C. Vlasov, *Electronic...*

⁸⁵ L. Determann, *Electronic...*, s. 1418, 1419.

⁸⁶ L. Determann, *Electronic...*, s. 1419.

⁸⁷ Szerzej na temat formy tekstowej zob. np. M. Maciejewska-Szałas, *Forma...*, s. 322 i n.; S. Czepita, Z. Kuniewicz, [w:] *System...*, s. 188; D. Szostek, *Nowelizacja...*, s. 48.

W 2010 r. wprowadzono w Niemczech elektroniczny dowód osobisty (*neuer Personalausweis* – nPA). Pełni on funkcję dokumentu tożsamości (funkcja identyfikacji elektronicznej – eID) umożliwiającego posiadaczowi uwierzytelnienie się w celu uzyskania dostępu do usług administracji publicznej online oraz na potrzeby transakcji elektronicznych, a także służy do składania kwalifikowanych podpisów elektronicznych. Dokument elektronicznego dowodu osobistego ma formę karty kredytowej w formacie ID-1 z zatopionym procesorem RFID, spełniającym międzynarodowe standardy transmisji danych. Procesor zintegrowany z kartą przechowuje dane osobowe, zapewniając zarazem bezpieczeństwo danych i autentykację użytkownika. Do rozpoczęcia procesu autentykacji niezbędne jest podanie kodu PIN⁸⁸. Funkcjonalność podpisu elektronicznego zakłada możliwość składania podpisów elektronicznych potwierdzonych kwalifikowanym certyfikatem (*Unterschrift mit einem Signaturzertifikat*) – za pomocą karty podpisu (*Signaturkarte*), jak również podpisów elektronicznych generowanych zdalnie przez kwalifikowanego dostawcę usług zaufania w imieniu składającego podpis (*Fernsignatur*). Złożenie podpisu elektronicznego za pomocą elektronicznego dowodu osobistego zastępuje formę pisemną, chyba że w określonym przypadku wymagana jest forma szczególna⁸⁹.

5. Włochy

Podstawę sformułowania zasady swobody formy oświadczenia woli, na której opiera się włoski system prawny⁹⁰, stanowią art. 1325 i 1350 włoskiego kodeksu cywilnego⁹¹ (dalej: k.c. wł.). Zgodnie z art. 1325 pkt 4 k.c. wł. do wymogów dotyczących umowy należy forma w przypadku, gdy jest ona zastrzeżona przez ustawę pod rygorem nieważności. Wymóg

⁸⁸ J. Opiła, *Identyfikacja podmiotów prawnych w cyfrowym obrocie prawnym w Niemczech*, [w:] W. Cyrul i in., *Identyfikacja podmiotów prawnych w obrocie cyfrowym*, Warszawa 2019, s. 261 i n.; Ł. Kryśkiewicz, *E-dowody...*; *Digital Public Administration Factsheet 2021: Germany*, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/DPA_Factsheets_2021_Germany_vFinal.pdf (dostęp: 5 czerwca 2022 r.), s. 40–41; *German eID Based on Extended Access Control v2: Overview of the German eID System*, https://www.bsi.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/BSI/EIDAS/German_eID_Whitepaper.pdf?__blob=publicationFile&v=1 (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); J. Bender, *Technische Aspekte grenzüberschreitender Interoperabilität*, [w:] G. Hornung, C. Engemann (red.), *Der digitale Bürger und seine Identität*, Baden-Baden 2016, s. 187 i n.; M. Pedrolì, G. O'Neill, A. Fravolini, L. Marcon, *Overview...*, s. 52 i n.

⁸⁹ *Die qualifizierte elektronische Unterschrift*, <https://www.personalausweisportal.de/Webs/PA/DE/buergerinnen-und-buerger/der-personalausweis/funktionen/funktionen-node.html> (dostęp: 5 czerwca 2020 r.); *Fernsignaturen mit der Online-Ausweisfunktion*, <https://www.personalausweisportal.de/Webs/PA/DE/wirtschaft/eIDAS-konforme-fernsignatur/eidas-konforme-fernsignatur-node.html> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); *Remote Signatures with the eID Function*, <https://www.personalausweisportal.de/Webs/PA/EN/business/eIDAS-compliant-remote-signature-with-eID/eidas-compliant-remote-signature-with-eid-node.html> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); *Digital Public Administration Factsheet 2021: Germany...*, s. 41.

⁹⁰ Zob. np. A. Palazzo, *Forme del negozio giuridico*, [w:] R. Sacco (red.), *Digesto delle Discipline Privatistiche, Sezione Civile*, vol. 8, Torino 1992, s. 442 i n.; A. Saccomani, *Forma degli atti giuridici*, https://www.treccani.it/enciclopedia/forma-degli-atti-giuridici_%28Diritto-on-line%29/ (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); *Forma del contratto*, <https://www.altalex.com/documents/altalexpedia/2016/03/04/forma> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

⁹¹ Codice civile (Regio Decreto 16 marzo 1942, n. 262, G.U. z 4 kwietnia 1942 r. n. 79 z późn. zm.).

taki odnosi się przede wszystkim do formy pisemnej. Katalog czynności prawnych, dla których została zastrzeżona forma pisemna pod rygorem nieważności (*atti che devono farsi per iscritto – forma scritta ad substantiam*), zawarty jest w art. 1350 k.c. wł. Przewiduje on dokonanie czynności prawnej w formie aktu urzędowego, głównie aktu notarialnego (*atto pubblico* – art. 2699 i n. k.c. wł.) lub dokumentu prywatnego (*scrittura privata* – art. 2702 i n. k.c. wł.). Dokumentem urzędowym, zgodnie z definicją ujętą w art. 2699 k.c. wł., jest dokument sporządzony, z zachowaniem wymaganych formalności, przez notariusza lub innego funkcjonariusza publicznego upoważnionego do nadania mu wiary publicznej w miejscu sporządzenia aktu. W myśl art. 2702 k.c. wł. dokument prywatny stanowi, do momentu wniesienia skargi o stwierdzenie fałszerstwa, dowód pochodzenia zawartych w nim oświadczeń od osób, które złożyły pod nim swoje podpisy, jeżeli podmiot, przeciwko któremu powołano się na ten dokument, uznał złożenie pod nim podpisu lub co do którego przyjmuje się zgodnie z prawem, że złożenie podpisu zostało uznane. Wymienione w art. 1350 k.c. wł. czynności prawne obejmują dwie grupy:

- czynności prawne dotyczące ustanowienia i przeniesienia praw rzeczowych na nieruchomościach (art. 1350 pkt 1–12 k.c. wł.);
- inne czynności prawne określone przepisami prawa (art. 1350 pkt 13 k.c. wł.) – zaliczane są do nich m.in. umowy z bankami i organami administracji publicznej, jak również umowy z pracownikami o zakazie konkurencji⁹².

Skutki prawne posługiwania się podpisami elektronicznymi w prawie włoskim objęte są zakresem regulacji dekretu legislacyjnego nr 82 z 7 marca 2005 r. – Kodeks administracji cyfrowej⁹³ (dalej: k.a.c. wł.), którego przepisy zostały poddane nowelizacji w związku z przyjęciem rozporządzenia eIDAS. Reguły techniczne i dotyczące wdrożenia kodeksu administracji cyfrowej zostały określone w wytycznych opracowanych przez Agencję do spraw Cyfryzacji Włoch (*Agenzia per l'Italia Digitale* – AgID) (art. 71 k.a.c. wł.). Oprócz rodzajów podpisów elektronicznych zdefiniowanych w rozporządzeniu eIDAS, tj. zwykłego podpisu elektronicznego (*firma elettronica semplice* – FES), zaawansowanego podpisu elektronicznego (*firma elettronica avanzata* – FEA) i kwalifikowanego podpisu elektronicznego (*firma elettronica qualificata* – FEQ) (art. 1 ust. 1 lit. q–r k.a.c. wł.), w kodeksie administracji cyfrowej wyróżniono także podpis cyfrowy (*firma digitale* – FD). Wskazany rodzaj podpisu elektronicznego był rozpowszechniony we Włoszech przed wprowadzeniem rozporządzenia eIDAS. Zgodnie z art. 1 ust. 1 lit. s k.a.c. wł. podpis cyfrowy stanowi szczególny rodzaj podpisu kwalifikowanego oparty na systemie kluczy kryptograficznych, publicznego i prywatnego, powiązanych ze sobą, który umożliwia odpowiednio posiadaczowi podpisu elektronicznego przy użyciu

⁹²G. Asquini, M. Balzano, F. Proietto, *Soluzioni informatiche per la sottoscrizione elettronica di documenti*, <https://www.jdsupra.com/legalnews/soluzioni-informatiche-per-la-33782/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

⁹³Decreto legislativo 7 marzo 2005, n. 82 Codice dell'amministrazione digitale (G.U. z 16 maja 2005 r. n. 112 – S.O. n. 93 z późn. zm.).

klucza prywatnego i osobie trzeciej przy użyciu klucza publicznego ujawnienie oraz weryfikację pochodzenia i integralności dokumentu informatycznego lub zestawu dokumentów informatycznych. Podpis cyfrowy jest najczęściej stosowany jako kwalifikowany podpis elektroniczny na terytorium Włoch⁹⁴. Zasady techniczne dotyczące generowania, składania i weryfikacji zaawansowanych, kwalifikowanych i cyfrowych podpisów elektronicznych zostały ustanowione w dekrete Prezesa Rady Ministrów z 22 lutego 2013 r.⁹⁵

Artykuł 20 ust. 1-bis k.a.c. wł. stanowi, że dokument elektroniczny spełnia wymóg formy pisemnej i wywołuje skutki przewidziane w art. 2702 k.c. wł. w przypadku opatrzenia go podpisem cyfrowym, innym rodzajem kwalifikowanego podpisu elektronicznego lub zaawansowanym podpisem elektronicznym, lub w przypadku sporządzenia go, po uprzedniej identyfikacji elektronicznej jego autora, w ramach procesu zgodnego z wymogami określonymi przez Agencję do spraw Cyfryzacji Włoch na podstawie art. 71 k.a.c. wł. w sposób gwarantujący bezpieczeństwo, integralność i niezmiennosc dokumentu oraz umożliwiającą jednoznaczną identyfikację jego autora (zd. 1). We wszystkich innych przypadkach możliwość spełnienia przez dokument elektroniczny wymogu formy pisemnej oraz jego wartość dowodowa podlegają swobodnej ocenie sądu pod względem cech bezpieczeństwa, integralności i niezmienności (zd. 2). Można powołać się wobec osób trzecich na datę i godzinę utworzenia dokumentu, jeżeli zostały umieszczone zgodnie z wytycznymi, o których mowa w art. 71 k.a.c. wł. (zd. 3).

W świetle przytoczonych przepisów ze złożeniem oświadczenia woli w postaci dokumentu elektronicznego, w zależności od rodzaju podpisu elektronicznego, którym jest on opatrzony, związane są następujące skutki prawne:

- dokumenty opatrzone kwalifikowanym podpisem elektronicznym lub podpisem cyfrowym spełniają wymóg formy pisemnej i wywołują skutki prawne przewidziane w art. 2702 k.c. wł. odnośnie do czynności prawnych wymienionych w art. 1350 pkt 1–12 k.c. wł.;
- dokumenty opatrzone zaawansowanym podpisem elektronicznym, kwalifikowanym podpisem elektronicznym lub podpisem cyfrowym spełniają wymóg formy pisemnej i wywołują skutki prawne przewidziane w art. 2702 k.c. wł. odnośnie do czynności prawnych wymienionych w art. 1350 pkt 13 k.c. wł.;

⁹⁴ *Firme e Sigilli Elettronici. Analisi comparativa delle varie tipologie presenti nella normativa nazionale e comunitaria*, Agenzia per l'Italia Digitale 2019, https://www.agid.gov.it/sites/default/files/repository_files/tipologie_di_firme_e_sigilli_elettronici_v1_dicembre_2019.pdf (dostęp: 5 czerwca 2022 r.), s. 3–5; G. Asquini, M. Balzano, F. Proietto, *Soluzioni...*; A. Merone, *Electronic Signatures in Italian Law*, „Digital Evidence and Electronic Signature Law Review” 2014, nr 11, s. 85–99; A. Branca, *Sottoscrizione elettronica e vincoli di forma*, Università di Pisa 2013 (graduation thesis, Master's degree), s. 49 i n.; A. Gryszczyńska, *Oświadczenie woli opatrzone podpisem elektronicznym w Polsce oraz we Włoszech*, [w:] J. Gołaczyński (red.), *Prawo umów elektronicznych*, Kraków 2006, s. 41–67; L. Saglione, *Documento informatico e firma elettronica*, http://www.jus.unitn.it/cardozo/obiter_dictum/contrat.htm (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

⁹⁵ Decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri 22 febbraio 2013 – Regole tecniche in materia di generazione, apposizione e verifica delle firme elettroniche avanzate, qualificate e digitali, ai sensi degli articoli 20, comma 3, 24, comma 4, 28, comma 3, 32, comma 3, lettera b), 35, comma 2, 36, comma 2, e 71 (G.U. Serie Generale z 21 maja 2013 r. n. 117).

- w przypadku dokumentów opatrzonych zwykłym podpisem elektronicznym możliwość spełnienia wymogu formy pisemnej i moc dowodowa podlegają ocenie sądu⁹⁶.

Jednym z typów zaawansowanego podpisu elektronicznego we Włoszech jest podpis elektroniczny składany za pomocą elektronicznego dowodu osobistego (*Carta d'Identità Elettronica* – CIE), określane jako CIESign. Wdrażanie systemu elektronicznych dowodów osobistych zainicjowano w 2001 r. Elektroniczny dowód osobisty ma formę karty kredytowej i składa się z mikroprocesora, pamięci optycznej i strefy odczytu maszynowego ICAO, dzięki czemu może być wykorzystany jako dokument podróży. Dane osobowe, klucz biometryczny i podpis elektroniczny są przechowywane tylko na karcie⁹⁷. Obecnie dostępna jest nowa wersja elektronicznego dowodu osobistego – CIE 3.0, wyposażona w chip zbliżeniowy, co umożliwia posługiwanie się kartą zarówno przy użyciu czytników podłączonych do komputera, jak i za pomocą smartfonów i innych terminali⁹⁸.

Elektroniczny dowód osobisty ma charakter komplementarny w stosunku do Publicznego Systemu Tożsamości Cyfrowej (*Sistema Pubblico di Identità Digitale* – SPID)⁹⁹, uruchomionego w 2016 r. w celu zapewnienia osobom fizycznym i prawnym jednej tożsamości cyfrowej, umożliwiającej dostęp do usług świadczonych przez wszystkie włoskie urzędy oraz podmioty prywatne, które dołączają do systemu¹⁰⁰.

Zaawansowanym podpisem elektronicznym można posługiwać się zarówno w stosunkach prywatnoprawnych, jak i w kontaktach z organami administracji publicznej¹⁰¹. W art. 61 ust. 2 dekretu Prezesa Rady Ministrów z 22 lutego 2013 r. przewidziano, że korzystanie z elektronicznego dowodu tożsamości (obok innych wymienionych środków identyfikacji elektronicznej) wobec organów administracji publicznej zastępuje zaawansowany podpis elektroniczny.

***

Zestawienie rozwiązań prawnych stosowanych w Polsce i w objętych zakresem analizy prawnoporównawczej państwach członkowskich Unii Europejskiej w dziedzinie zrównania

⁹⁶ *Firme e Sigilli...*, s. 5–6; G. Asquini, M. Balzano, F. Proietto, *Soluzioni...*; V. Giangiacomo, *Electronic Signature Law in Commercial Contracts in Italy*, <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-e-signatures-in-commercial-contracts/italy> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

⁹⁷ *Electronic Signature with CIE – CieSign*, <https://www.cartaidentita.interno.gov.it/en/operators/electronic-signature-with-cie-ciesign/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); *Digital Public Administration Factsheet 2021: Italy*, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/DPA_Factsheets_2021_Italy_vFINAL.pdf (dostęp: 5 czerwca 2022 r.), s. 39–40.

⁹⁸ *Cie 3.0, tutti gli usi digitali della nuova carta d'identità*, <https://www.agendadigitale.eu/cittadinanza-digitale/cie-3-0-tutti-gli-usi-digitali-della-nuova-carta-didentita/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.); M. Pedrolini, G. O'Neill, A. Fravolini, L. Marcon, *Overview...*, s. 62.

⁹⁹ Zob. <https://www.spid.gov.it/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

¹⁰⁰ Szerzej zob. W. Cyrul, J. Opiła, P. Lauretti Vigolo, *Identyfikacja podmiotów prawnych w cyfrowym obrocie prawnym we Włoszech*, [w:] W. Cyrul i in., *Identyfikacja podmiotów prawnych w obrocie cyfrowym*, Warszawa 2019, s. 228 i n.

¹⁰¹ Zob. m.in. *Electronic Signature with CIE...*; C. Vlasov, *Electronic...*

skutków prawnych podpisu elektronicznego i podpisu własnoręcznego oraz charakteru prawnego podpisów elektronicznych składanych za pomocą elektronicznego dowodu osobistego prezentuje poniższa tabela.

Tabela 1. Równoważność podpisów elektronicznych i podpisu własnoręcznego oraz kwalifikacja prawna podpisów elektronicznych składanych za pomocą elektronicznego dowodu osobistego w wybranych krajach Unii Europejskiej.

Kraj	Podpisy elektroniczne równoważne podpisowi własnoręcznemu		Podpisy elektroniczne składane za pomocą elektronicznego dowodu osobistego	
Polska	kwalifikowany podpis elektroniczny (art. 78 ¹ § 2 k.c.)		podpis osobisty – zaawansowany podpis elektroniczny	
Austria	kwalifikowany podpis elektroniczny		<i>Bürgerkarte</i> – kwalifikowany podpis elektroniczny	
Estonia	kwalifikowany podpis elektroniczny <i>*zrównanie skutków prawnych podpisu własnoręcznego i zaawansowanego podpisu elektronicznego uznane za dopuszczalne w doktrynie</i>		ID-kaart, Mobiil-ID, Digi-ID, Smart-ID (od 8 listopada 2018 r.) – kwalifikowany podpis elektroniczny	Smart-ID (przed 8 listopada 2018 r.) – zaawansowany podpis elektroniczny
Francja	kwalifikowany podpis elektroniczny, zaawansowany podpis elektroniczny		CNIE (nowy cyfrowy dowód osobisty)	
Niemcy	kwalifikowany podpis elektroniczny		nPA – kwalifikowany podpis elektroniczny	
Włochy	kwalifikowany podpis elektroniczny i podpis cyfrowy – w przypadku czynności prawnych z art. 1350 pkt 1–12 k.c. wł.	kwalifikowany podpis elektroniczny, zaawansowany podpis elektroniczny i podpis cyfrowy – w przypadku czynności prawnych z art. 1350 pkt 13 k.c. wł.	CIESign – zaawansowany podpis elektroniczny	

Źródło: opracowanie własne.

III. Wnioski

1. W zakresie nieobjętym regulacją rozporządzenia eIDAS państwa członkowskie Unii Europejskiej dysponują kompetencją do regulowania skutków prawnych posługiwania się poszczególnymi rodzajami podpisów elektronicznych w obrocie cywilnoprawnym. W świetle wykładni przepisów rozporządzenia eIDAS dopuszczalne jest przyjęcie w prawie krajowym rozwiązań przewidujących skutek prawny równoważny z podpisem własnoręcznym nie tylko dla kwalifikowanego podpisu elektronicznego, ale także dla podpisów elektronicznych spełniających kryteria zaawansowanego podpisu elektronicznego. Na gruncie prawa polskiego znalazło to odzwierciedlenie w art. 12d ust. 2 u.d.o., wprowadzającym możliwość wywołania skutku prawnego równoważnego podpisowi własnoręcznemu przez opatrzenie danych podpisem osobistym w stosunku do podmiotu innego niż podmiot publiczny w razie wyrażenia na to zgody przez obie strony. Równoważność oświadczenia woli opatrzonego zaawansowanym podpisem elektronicznym z oświadczeniem woli opatrzonym podpisem własnoręcznym została usankcjonowana również w systemach prawnych innych państw członkowskich Unii Europejskiej, czego przykładem są unormowania obowiązujące we Francji i we Włoszech, w tym dotyczące podpisu elektronicznego będącego odpowiednikiem podpisu osobistego, czyli składanego za pomocą elektronicznego dowodu osobistego. Odmienne reguły zostały wprowadzone w ustawodawstwach austriackim i niemieckim, jak również zasadniczo w ustawodawstwie estońskim, zastrzegających skutek prawny równoważny z podpisem własnoręcznym jedynie dla kwalifikowanych podpisów elektronicznych. Taki charakter prawny mają podpisy elektroniczne, do których złożenia wykorzystywane są tamtejsze elektroniczne dowody osobiste.

2. Wprowadzenie w Polsce dowodu osobistego z warstwą elektroniczną umożliwiającą złożenie podpisu osobistego wpisuje się w aktualne tendencje rozwoju elektronicznego obrotu prawnego i elektronicznej administracji publicznej widoczne w krajach Unii Europejskiej. Rozwiązania prawne i technologiczne zakładające posługiwanie się dowodem osobistym na potrzeby identyfikacji, uwierzytelniania i składania podpisów elektronicznych są obecnie standardem w dziedzinie dokumentów identyfikacyjnych i narzędzi wykorzystywanych w transakcjach elektronicznych. Tak ukierunkowane zmiany legislacyjne mają na celu zapewnienie powszechnie dostępnego instrumentu pozwalającego każdemu obywatelowi na składanie podpisu elektronicznego będącego ekwiwalentem podpisu własnoręcznego z zachowaniem odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa obrotu, a zarazem bez konieczności ponoszenia nadmiernych kosztów. Tym samym podpis osobisty składany za pomocą

elektronicznego dowodu osobistego stanowi alternatywę dla kwalifikowanego podpisu elektronicznego, który – jak się podkreśla – w praktyce nie jest powszechnie wykorzystywany¹⁰². Dodatkowym czynnikiem wpływającym na popularyzację elektronicznych dowodów osobistych i podpisów osobistych jest możliwość korzystania przez obywateli ze smartfonów z funkcją NFC w celu złożenia podpisu elektronicznego¹⁰³.

3. W świetle przeprowadzonej analizy istnieją podstawy do uznania za uzasadniony postulat nowelizacji art. 78¹ k.c., która doprowadziłaby do zrównania skutków prawnych zaawansowanego podpisu elektronicznego w postaci podpisu osobistego i kwalifikowanego podpisu elektronicznego w sferze stosunków cywilnoprawnych¹⁰⁴. Należy zaakcentować, że forma oświadczeń woli jest jednym z kluczowych zagadnień materialnego prawa cywilnego, co przemawia za umiejscowieniem regulacji z tego zakresu w obrębie przepisów Kodeksu cywilnego o formie czynności prawnych¹⁰⁵. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że przepisy szczególne odnoszące się do różnych rodzajów podpisów elektronicznych mają charakter kazuistyczny. Co więcej, niejednolitość regulacji znajdujących zastosowanie w analogicznych sytuacjach wywołuje wątpliwości dotyczące zaklasyfikowania poszczególnych rozwiązań prawnych pod względem systemowym. W istniejącym stanie prawnym, wobec utrzymania w dotychczasowym kształcie unormowań kodeksowych dotyczących formy czynności prawnych, na gruncie art. 12d u.d.o. oświadczenie woli opatrzone podpisem osobistym przez podmioty stosunków cywilnoprawnych z zamiarem wywołania skutku równoważnego z podpisem własnoręcznym należy uznać za złożone w formie stanowiącej szczególny rodzaj formy dokumentowej, wywołującej skutek analogiczny do zwykłej formy pisemnej, nie natomiast w formie elektronicznej. Tego typu sytuacja jest niepożądana z punktu widzenia pewności prawa, tym bardziej że prowadzi do zróżnicowania podpisów zaliczanych do kategorii zaawansowanych podpisów elektronicznych¹⁰⁶.

Z przytoczoną argumentacją koresponduje wysunięta przez Ministerstwo Sprawiedliwości propozycja dokonania zmiany Kodeksu cywilnego polegającej na poszerzeniu zakresu regulacji formy elektronicznej o oświadczenia woli opatrzone zaawansowanym podpisem elektronicznym. W ten sposób zmiana stanu prawnego wynikająca z uregulowania cywilnoprawnych skutków podpisu osobistego w ustawie o dowodach osobistych znalazłaby odzwierciedlenie na poziomie kodeksowym.

---

¹⁰² Zob. A. Kruszewski, *Nowe...*, s. 46; W.J. Kocot, *Dalsza...*, s. 14.

¹⁰³ Zob. A. Kruszewski, *Nowe...*, s. 51.

¹⁰⁴ Tak też A. Kruszewski, *Nowe...*, s. 51.

¹⁰⁵ Zob. A. Kruszewski, *Nowe...*, s. 49; W.J. Kocot, *Dalsza...*, s. 8.

¹⁰⁶ Zob. A. Kruszewski, *Nowe...*, s. 48, 52.

Jak sugeruje się w doktrynie, z punktu widzenia systemowego wskazane byłoby przyjęcie jednolitych reguł odnoszących się do całej kategorii zaawansowanych podpisów elektronicznych. Za nieuzasadnione uznawane jest przyznanie szczególnego statusu podpisowi osobistemu jako jednemu z typów zaawansowanego podpisu elektronicznego poprzez możliwość powiązania z jego złożeniem skutków prawnych równoważnych ze złożeniem podpisu własnoręcznego¹⁰⁷.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że w piśmiennictwie prezentowane jest krytyczne stanowisko odnośnie do uzależnienia w obecnym stanie prawnym – na podstawie art. 12d ust. 2 u.d.o. – zrównania w stosunkach między podmiotami prawa cywilnego skuteczności podpisu osobistego i podpisu własnoręcznego od woli stron. Konsekwencją takiego ukształtowania ustawowej regulacji podpisu osobistego jest możliwość zróżnicowania skutków prawnych oświadczeń woli w stosunku do podmiotu innego niż podmiot publiczny, podpisanych w taki sam sposób – w zależności od zgody stron na wywołanie skutku równoważnego z podpisem własnoręcznym przez opatrzenie oświadczenia woli podpisem osobistym bądź braku takiej zgody. Podkreśla się, że według dotychczasowych założeń normatywnych wywołanie określonego skutku prawnego w związku z zachowaniem danej formy oświadczenia woli było powiązane ze spełnieniem określonych wymogów technicznych (jak złożenie podpisu własnoręcznego czy posłużenie się kwalifikowanym podpisem elektronicznym), nie zaś wolicjonalnych. Zgodnie z przedstawianą argumentacją rozwiązanie przewidziane w ustawie o dowodach osobistych może powodować trudności praktyczne w sytuacji sporu między stronami¹⁰⁸.

Punktem odniesienia w ramach analizy służącej określeniu optymalnych kierunków zmian unormowań dotyczących formy czynności prawnych w kontekście kwalifikacji prawnej podpisu osobistego mogą być przykłady omówionych rozwiązań legislacyjnych funkcjonujących w prawie francuskim i prawie włoskim, zrównujących pod względem skutków prawnych kwalifikowane i zaawansowane podpisy elektroniczne, z zastrzeżeniem specyfiki uregulowań dotyczących form pisemnej i elektronicznej w obcych systemach prawnych, jak również praktyki orzeczniczej. Warto zarazem odnotować, że o ile we Francji zagadnienia dotyczące podpisów elektronicznych objęte są regulacją kodeksu cywilnego, o tyle we Włoszech podstawę prawną w tym zakresie stanowi odrębny akt prawny – kodeks administracji cyfrowej. Na uwagę zasługują także sposoby zredagowania przepisów dotyczących skutków prawnych opatrzenia oświadczenia woli podpisem elektronicznym charakterystyczne dla pozostałych krajowych systemów prawnych poddanych badaniu porównawczemu.

¹⁰⁷ A. Kruszewski, *Nowe...*, s. 49.

¹⁰⁸ Zob. A. Kruszewski, *Nowe...*, s. 49–50.

Podsumowanie

Stworzenie w prawie polskim ram normatywnych posługiwania się elektronicznym dowodem osobistym na potrzeby uwierzytelniania w systemach teleinformatycznych i składania podpisu osobistego ma istotne znaczenie z punktu widzenia rozwoju elektronicznego obrotu prawnego oraz poszerzenia dostępu obywateli do usług administracji publicznej. W świetle obowiązujących uregulowań dotyczących formy czynności prawnych oświadczenie woli w postaci elektronicznej opatrzone innym podpisem elektronicznym niż kwalifikowany podpis elektroniczny – a więc również podpisem osobistym, zdefiniowanym jako zaawansowany podpis elektroniczny w rozumieniu rozporządzenia eIDAS – co do zasady uznaje się za złożone w formie dokumentowej. W konsekwencji przewidziane w ustawie o dowodach osobistych normatywne ujęcie skutków złożenia w obrocie cywilnoprawnym podpisu osobistego, dopuszczające zrównanie ich ze skutkami podpisu własnoręcznego – jak w przypadku formy elektronicznej na gruncie art. 78¹ § 2 k.c. – prowadzi do zróżnicowania skuteczności prawnej podpisów elektronicznych zaliczanych do danego ich rodzaju.

Będąca przedmiotem rozważań zmiana legislacyjna zakładająca rozszerzenie zakresu art. 78¹ k.c. poprzez umożliwienie zachowania formy elektronicznej czynności prawnej w przypadku złożenia oświadczenia woli w postaci elektronicznej i opatrzenia go nie tylko kwalifikowanym podpisem elektronicznym, ale również podpisem osobistym ze skutkiem równoważnym ze złożeniem oświadczenia woli w formie pisemnej znajduje podstawę w postanowieniach rozporządzenia eIDAS i wydaje się uzasadniona z punktu widzenia systemowego. Za możliwością nowelizacji art. 78¹ k.c. przemawiają także wyniki przeprowadzonego badania prawnoporównawczego, ilustrujące zbliżone kierunki kształtowania regulacji form czynności prawnych w prawie krajowym niektórych państw członkowskich Unii Europejskiej, w tym Francji i Włoch. Zaprezentowane przykłady zagranicznych regulacji potwierdzają znaczącą rolę elektronicznych dowodów osobistych jako środków identyfikacji elektronicznej oraz składanych za ich pomocą podpisów elektronicznych we współczesnych uwarunkowaniach obrotu prawnego.

Aneks

Akty normatywne

Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch z 1 czerwca 1811 r. (JGS nr 946/1811 z późn. zm.).

Bundesgesetz über elektronische Signaturen (Signaturgesetz – SigG) (BGBl. I Nr. 190/1999 z późn. zm.).

Bundesgesetz über elektronische Signaturen und Vertrauensdienste für elektronische Transaktionen (Signatur- und Vertrauensdienstegesetz – SVG) (BGBl. I Nr. 50/2016 z późn. zm.).

Bundesgesetz über Regelungen zur Erleichterung des elektronischen Verkehrs mit öffentlichen Stellen (E-Government-Gesetz – E-GovG) (BGBl. I Nr. 10/2004 z późn. zm.).

Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738 z późn. zm.).

Code civil z 21 marca 1804 r.

Codice civile (Regio Decreto 16 marzo 1942, n. 262, G.U. z 4 kwietnia 1942 r. n. 79 z późn. zm.).

Decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri 22 febbraio 2013 – Regole tecniche in materia di generazione, apposizione e verifica delle firme elettroniche avanzate, qualificate e digitali, ai sensi degli articoli 20, comma 3, 24, comma 4, 28, comma 3, 32, comma 3, lettera b), 35, comma 2, 36, comma 2, e 71 (G.U. Serie Generale z 21 maja 2013 r. n. 117).

Decreto legislativo 7 marzo 2005, n. 82 Codice dell'amministrazione digitale (G.U. z 16 maja 2005 r. n. 112 – S.O. n. 93 z późn. zm.).

E-identimise ja e-tehingute usaldusteenuste seadus. Vastu võetud 12.10.2016 (RT I, 25.10.2016, 1 z późn. zm.).

Isikut tõendavate dokumentide seadus. Vastu võetud 15.02.1999 (RT I 1999, 25, 365 z późn. zm.).

Loi n° 2000-230 du 13 mars 2000 portant adaptation du droit de la preuve aux technologies de l'information et relative à la signature électronique (JORF n° 62 du 14 mars 2000, texte n° 1).

Ordonnance n° 2017-1426 du 4 octobre 2017 relative à l'identification électronique et aux services de confiance pour les transactions électroniques (JORF n° 0233 du 5 octobre 2017, texte n° 2).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z 23 lipca 2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE (Dz. Urz. UE L 257 z 28 sierpnia 2014 r., s. 73–114).

Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Vastu võetud 27.03.2002 (RT I 2002, 35, 216 z późn. zm.).

Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 z późn. zm.).

Ustawa z 18 września 2001 r. o podpisie elektronicznym (tekst jedn. Dz. U. z 2013 r. poz. 262 z późn. zm.); utraciła moc.

Ustawa z 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych (tekst jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 671).

^Ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1311).

Ustawa z 5 września 2016 r. o usługach zaufania oraz identyfikacji elektronicznej (tekst jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 1797).

Ustawa z 6 grudnia 2018 r. o zmianie ustawy o dowodach osobistych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2019 r. poz. 60 z późn. zm.).

Vertrauensdienstegesetz vom 18. Juli 2017 (BGBl. I S. 2745 z późn. zm.).

Võlaõigusseadus. Vastu võetud 26.09.2001 (RT I 2001, 81, 487 z późn. zm.).

Orzecznictwo

Wyrok francuskiego Sądu Kasacyjnego z 1 kwietnia 2016 r. (Cass. Civ. 1ère, N° 15-10.732).

Inne źródła

E-dowód w dłoni, eDO App w telefonie, <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/e-dowod-w-dloni-edo-app-w-telefonie> (dostęp: 30 maja 2022 r.).

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o dowodach osobistych oraz niektórych innych ustaw, Sejm VIII kadencji, druk nr 2789, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/73C6BAC5F364F44CC12582DA003C6733/%24File/2789-uzas.docx> (dostęp: 30 maja 2022 r.).

Strony internetowe

<https://e-estonia.com/solutions/e-identity/mobile-id/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

<https://www.bmdw.gv.at/Themen/Digitalisierung/Digitales-Oesterreich/Die-Buergerkarte.html> (dostęp: 30 maja 2022 r.).

<https://www.buergerkarte.at/pdf-signatur-handy.html> (dostęp: 30 maja 2022 r.).

<https://www.buergerkarte.at/pdf-signatur-karte.html> (dostęp: 30 maja 2022 r.).

<https://www.handy-signatur.at/hs2/> (dostęp: 30 maja 2022 r.).

<https://www.id.ee/artikkel/mobiil-id-kasutamine/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

<https://www.id.ee/en/article/smart-id/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

<https://www.id.ee/en/id-card/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

<https://www.smart-id.com/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

<https://www.spid.gov.it/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

Bibliografia

- Accélérer la transformation numérique du service public. Stratégie et feuille de route 2019–2021*, https://www.numerique.gouv.fr/uploads/TECH-GOUV_2019-2021.pdf (dostęp: 29 kwietnia 2022 r.).
- Adamczyk J., *Nowe formy szczególne czynności prawnych w Kodeksie cywilnym – dokumentowa oraz elektroniczna – a obowiązywanie rozporządzenia eIDAS*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2017, nr 4.
- Asquini G., Balzano M., Proietto F., *Soluzioni informatiche per la sottoscrizione elettronica di documenti*, <https://www.jdsupra.com/legalnews/soluzioni-informatiche-per-la-33782/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Bénabent A., *Droit civil. Les obligations*, Paris 2005, n° 107–1.
- Bender J., *Technische Aspekte grenzüberschreitender Interoperabilität*, [w:] G. Hornung, C. Engemann (red.), *Der digitale Bürger und seine Identität*, Baden-Baden 2016.
- Bieliński A.K., *Charakter podpisu w polskim prawie cywilnym materialnym i procesowym*, Warszawa 2007.
- Branca A., *Sottoscrizione elettronica e vincoli di forma*, Università di Pisa 2013 (graduation thesis, Master’s degree).
- Čekanavičius A., Spilbergs S., Mäesalu M., Gerretz K., *Legal Effect of Electronic Signatures in the Baltics*, „Baltic Business Quarterly” 2020, autumn.
- Cie 3.0, tutti gli usi digitali della nuova carta d’identità*, <https://www.agendadigitale.eu/cittadinanza-digitale/cie-3-0-tutti-gli-usi-digitali-della-nuova-carta-didentita/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Cyrul W., *Identyfikacja podmiotów prawnych w obrocie cyfrowym w prawie europejskim*, [w:] W. Cyrul i in., *Identyfikacja podmiotów prawnych w obrocie cyfrowym*, Warszawa 2019.
- Cyrul W., Opiła J., Lauretti Vigolo P., *Identyfikacja podmiotów prawnych w cyfrowym obrocie prawnym we Włoszech*, [w:] W. Cyrul i in., *Identyfikacja podmiotów prawnych w obrocie cyfrowym*, Warszawa 2019.
- Czepita S., Kuniewicz Z., [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 2: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2019.

- Dangl A., *Die Rechtslage zur fortgeschrittenen elektronischen Signatur*, <https://www.fabasoft.com/de/news/blog/die-rechtslage-zur-fortgeschrittenen-elektronischen-signatur> (dostęp: 30 maja 2022 r.).
- Determann L., *Electronic Form over Substance: eSignature Laws Need Upgrades*, „Hastings Law Journal” 2021, t. 72, nr 5.
- Die qualifizierte elektronische Unterschrift*, <https://www.personalausweisportal.de/Webs/PA/DE/buergerinnen-und-buerger/der-personalausweis/funktionen/funktionen-node.html> (dostęp: 5 czerwca 2020 r.).
- Digital Public Administration Factsheet 2021: Austria*, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/DPA_Factsheets_2021_Austria_vFINAL_1.pdf (dostęp: 30 maja 2022 r.).
- Digital Public Administration Factsheet 2021: Estonia*, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/DPA_Factsheets_2021_Estonia_vFinal.pdf (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Digital Public Administration Factsheet 2021: France*, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/DPA_Factsheets_2021_France_vFinal.pdf (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Digital Public Administration Factsheet 2021: Germany*, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/DPA_Factsheets_2021_Germany_vFinal.pdf (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Digital Public Administration Factsheet 2021: Italy*, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/DPA_Factsheets_2021_Italy_vFINAL.pdf (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Dyląg Ł., *Elektroniczna forma oświadczenia woli*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2010, nr 1.
- Electronic Identification, Signatures and Trust Services: Questions & Answers*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_12_403 (dostęp: 30 maja 2022 r.).
- Electronic Signature with CIE – CieSign*, <https://www.cartaidentita.interno.gov.it/en/operators/electronic-signature-with-cie-ciesign/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Estonian ID-card*, <https://e-estonia.com/wp-content/uploads/id-card-faq-aug2020.pdf> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Fernsignaturen mit der Online-Ausweisfunktion*, <https://www.personalausweisportal.de/Webs/PA/DE/wirtschaft/eIDAS-konforme-fernsignatur/eidas-konforme-fernsig/natur-node.html> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Firme e Sigilli Elettronici. Analisi comparativa delle varie tipologie presenti nella normativa nazionale e comunitaria*, Agenzia per l’Italia Digitale 2019, https://www.agid.gov.it/sites/default/files/repository_files/tipologie_di_firme_e_sigilli_elettronici_v1_dicembre_2019.pdf (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

- Forma del contratto*, <https://www.altalex.com/documents/altalexpedia/2016/03/04/forma> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Gajek K., *Oświadczenie woli w komunikacji elektronicznej*, Warszawa 2020.
- German eID Based on Extended Access Control v2: Overview of the German eID System*, https://www.bsi.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/BSI/EIDAS/German_eID_Whitepaper.pdf?__blob=publicationFile&v=1 (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Giangiaco V., *Electronic Signature Law in Commercial Contracts in Italy*, <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-e-signatures-in-commercial-contracts/italy> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Gołaczyński J., *Elektroniczna forma czynności prawnych*, „E-Biuletyn” 2003, nr 1.
- Gołaczyński J., *Umowy elektroniczne – próba definicji*, [w:] J. Gołaczyński (red.), *Prawo umów elektronicznych*, Kraków 2006.
- Gołaczyński J., *Wpływ rozporządzenia eIDAS na polskie prawo prywatne. Wybrane zagadnienia*, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, D. Szostek (red.), *Media elektroniczne. Współczesne problemy prawne*, Warszawa 2016.
- Goździaszek Ł., *Identyfikacja elektroniczna i usługi zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym Unii Europejskiej. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis.
- Goździaszek Ł., *Krajowe i transgraniczne skutki rozporządzenia eIDAS*, <http://prawo-internetu.pl/krajowe-i-transgraniczne-skutki-rozporzadzenia-eidas/> (dostęp: 29 maja 2022 r.).
- Górska K., *Forma czynności prawnych po nowelizacji Kodeksu cywilnego*, „Wrocławskie Studia Sądowe” 2016, nr specjalny.
- Górska K., *Zachowanie zwykłej formy pisemnej czynności prawnych*, Warszawa 2007.
- Grochowski M., *Wymogi formalne w umowach konsumenckich*, Warszawa 2018.
- Gryszczyńska A., *Oświadczenie woli opatrzone podpisem elektronicznym w Polsce oraz we Włoszech*, [w:] J. Gołaczyński (red.), *Prawo umów elektronicznych*, Kraków 2006.
- Heesing M., Degen N., *Electronic Signatures: Legal Situation in France and Germany*, <https://www.oppenhoff.eu/en/news-detail/electronic-signatures-legal-situation-in-france-and-germany> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Jacyszyn J., *Elektroniczne czynności prawne*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1999, nr 7.
- Janowski J., *Podpis elektroniczny w obrocie prawnym*, Warszawa 2007.
- Jasińska K., *Identyfikacja podmiotów prawnych w cyfrowym obrocie prawnym w Estonii*, [w:] W. Cyrul i in., *Identyfikacja podmiotów prawnych w obrocie cyfrowym*, Warszawa 2019.
- Juranek J., *Electronic Signature Law in Commercial Contracts in Austria*, <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-e-signatures-in-commercial-contracts/austria> (dostęp: 30 maja 2022 r.).

- Kaspryszyn J., *Podpis własnoręczny jako element zwykłej formy pisemnej czynności prawnych*, Warszawa 2007.
- Kępa M., Podgórska-Rykała J., [w:] M. Kępa, G. Krawiec, A. Nodżak, J. Podgórska-Rykała, *Ustawa o dowodach osobistych. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Kleiber M., Szubert K., *Słowo w sprawie przyszłości polskiego dowodu osobistego*, „Człowiek i Dokumenty” 2015, nr 38.
- Kocot W.J., *Dalsza modernizacja kodeksowej regulacji formy pisemnej czynności prawnej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2016, nr 10.
- Kotecka-Kral S., *Informatyzacja usług publicznych – założenia konstrukcyjne*, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński (red.), *Prawo nowych technologii*, Warszawa 2021.
- Kruszewski A., *Nowe dowody osobiste a forma oświadczeń woli*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2020, nr 11.
- Kruszewski A.K., *Nowelizacja przepisów o formie czynności prawnych*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 2.
- Kryśkiewicz Ł., *E-dowody w wybranych państwach europejskich*, <https://di.com.pl/e-dowody-w-wybranych-panstwach-europejskich-56069> (dostęp: 30 maja 2022 r.).
- Kull I., Kask L., *Electronic Signature under the eIDAS Regulation in Domestic and Cross-Border Communication: Estonian Example*, „Juridiskā Zinātne / Law” 2019, nr 12.
- Kustor P., *Elektronische Signatur*, https://unternehmenrecht.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/i_unternehmensrecht/Lehre/SS_2020/Kurse/Kustor/2020_Elektronische_Signatur_-_Wahlfachkorb_Computer_und_Recht.pdf (dostęp: 30 maja 2022 r.).
- Kustor P., Rössler T., *Mobile qualifizierte elektronische Signatur: technisches Konzept und rechtliche Bewertung*, [w:] E. Schweighofer, A. Geist, I. Staufer (red.), *Globale Sicherheit und proaktiver Staat – die Rolle der Rechtsinformatik*, Wien 2010.
- Le cachet électronique visible de la nouvelle carte d'identité*, <https://ants.gouv.fr/nos-missions/les-titres-produits-par-l-ants/les-documents-d-identite/le-cachet-electronique-visible-de-la-nouvelle-carte-d-identite> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Maciejewska-Szałas M., *Forma pisemna i elektroniczna czynności prawnych. Studium prawnoporównawcze*, Warszawa 2014.
- Martens T., *Electronic Identity Management in Estonia between Market and State Governance*, „Identity in the Information Society” 2010, nr 3.
- Marucha-Jaworska M., *Podpisy elektroniczne, biometria, identyfikacja elektroniczna. Elektroniczny obrót prawny w społeczeństwie cyfrowym*, Warszawa 2015.
- Marucha-Jaworska M., *Rozporządzenie eIDAS. Zagadnienia prawne i techniczne*, Warszawa 2017.

- Merone A., *Electronic Signatures in Italian Law*, „Digital Evidence and Electronic Signature Law Review” 2014, nr 11.
- Neuman Ł., Świerczyński M., *Podpis elektroniczny – prawne i techniczne objaśnienie pojęć*, „Monitor Prawniczy” 2001, nr 11.
- Niedośpiał M., *Swoboda czynności prawnych*, Bielsko-Biała 2004.
- Nodżak A., [w:] M. Kępa, G. Krawiec, A. Nodżak, J. Podgórska-Rykała, *Ustawa o dowodach osobistych. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Opiła J., *Identyfikacja podmiotów prawnych w cyfrowym obrocie prawnym w Niemczech*, [w:] W. Cyrul i in., *Identyfikacja podmiotów prawnych w obrocie cyfrowym*, Warszawa 2019.
- Palazzo A., *Forme del negozio giuridico*, [w:] R. Sacco (red.), *Digesto delle Discipline Privatistiche, Sezione Civile*, vol. 8, Torino 1992.
- Parycek P., Rinnerbauer B., Kustor P., Reichstädter P., *E-Government auf kommunaler Ebene. Ein rechtlich-technischer Leitfaden zur Umsetzung von E-Government*, „Schriftenreihe Recht & Finanzen für Gemeinden” 2014, nr 4–5.
- Pedroli M., O'Neill G., Fravolini A., Marcon L., *Overview of Member States eID Strategies*, European Commission 2021, https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/wikis/download/attachments/364643428/eID_Strategies_v4.0.pdf (dostęp: 30 maja 2022 r.).
- Polański P.P., *Podpisy elektroniczne w prawie polskim i wspólnotowym*, „Rejent” 2008, nr 9.
- Porwisz A., *Elektroniczne oświadczenie woli w świetle projektowanych zmian kodeksu cywilnego*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2014, nr 14, t. 2.
- Radwański Z., *Elektroniczna forma czynności prawnej*, „Monitor Prawniczy” 2001, nr 22.
- Radwański Z., Kuniewicz Z., [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 2: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2019.
- Radwański Z., Kuniewicz Z., Słotwiński S., [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 2: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2019.
- Rechtsgültige elektronische Unterschrift in der Privatwirtschaft*, https://www.oesterreich.gv.at/themen/dokumente_und_recht/handy_signatur_und_kartenbasierte_buergerkarte/1/Seite.2821108.html (dostęp: 30 maja 2022 r.).
- Remote Signatures with the eID Function*, <https://www.personalausweisportal.de/Webs/PA/EN/business/eIDAS-compliant-remote-signature-with-eID/eidas-compliant-remote-signature-with-eid-node.html> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Roelofs F., *Analysis and Comparison of Identification and Authentication Systems under the eIDAS Regulation*, Radboud University 2019 (Master thesis).
- Saccomani A., *Forma degli atti giuridici*, https://www.treccani.it/enciclopedia/forma-degli-atti-giuridici_%28Diritto-on-line%29/ (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).

- Saglione L., *Documento informatico e firma elettronica*, http://www.jus.unitn.it/cardoza/obiter_dictum/icontrat.htm (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Schweiger M., Schweiger T., *Digitale Signatur – Warum kann ein Unternehmen das brauchen?*, <https://www.dataprotect.at/2020/06/08/digitale-signatur/> (dostęp: 30 maja 2022 r.).
- Siemaszkiewicz M., *Rozporządzenie eIDAS – nowe ramy prawne w zakresie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w Unii Europejskiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” No 3744, „Przegląd Prawa i Administracji” CVII, Wrocław 2016.
- Sobolewski P., [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021, Legalis.
- Strugała R., [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021, Legalis.
- Study on the Use of Electronic Identification (eID) for the European Citizens’ Initiative: Final Assessment Report*, European Commission 2017, <https://europa.eu/citizens-initiative/sites/default/files/2019-12/Study%20on%20the%20use%20of%20electronic%20identification%20%28eID%29%20-%20final%20report.pdf> (dostęp: 30 maja 2022 r.).
- Sudnik-Hryniewicz B., *Elektroniczna forma czynności prawnych*, Wrocław 2012.
- Szostek D., *Nowelizacja formy czynności prawnej w prawie cywilnym*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2017, nr 2.
- The ID Austria Will Be Coming Soon!*, <https://www.a-trust.at/en/handy-signatur/id-austria/> (dostęp: 30 maja 2022 r.).
- Update: New French Digital ID Card (eID) Launched in 2021*, <https://platform.keesingtechnologies.com/new-french-digital-id-card-eid-launched-in-2021/> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Villedieu A.-L., Fumery P., *Electronic Signature Law in Commercial Contracts in France*, <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-e-signatures-in-commercial-contracts/france> (dostęp: 5 czerwca 2022 r.).
- Vlasov C., *Electronic Signature Worldwide*, <https://www.getinsign.de/en/blog/electronic-signature-worldwide/> (dostęp: 30 maja 2022 r.).
- Węsierski M., *Charakterystyka prawna umów zawieranych drogą elektroniczną*, Warszawa 2020.
- Wyrozumska E., *Elektroniczne oświadczenie woli w ustawie o podpisie elektronicznym i po nowelizacji kodeksu cywilnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2003, nr 8.
- Załużcki M., [w:] M. Załużcki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2020, Legalis.
- Zoll F., *Dział V. Forma oświadczenia*, [w:] P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Projekt Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przyjęty w 2015 r. z komentarzem członków Zespołu Problemowego KKPC*, Warszawa 2017.